

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Vnitřní politika Japonska první poloviny 20.
století v kontextu jeho expanzivního snažení**

Pavel Žalud

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Diplomová práce

**Vnitřní politika Japonska první poloviny 20.
století v kontextu jeho expanzivního snažení**

Pavel Žalud

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červenec 2013

.....

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Policy analýza.....	10
3. Karl Haushofer a geopolitika.....	13
3.1. Geopolitické rozdělení světa u Haushofera.....	18
3.2. Haushofer a Japonsko.....	23
4. Posun Japonska k imperialistickému státu.....	27
5. Umírající „demokracie“	40
6. Vzestup militarismu.....	43
6.1. Světová hospodářská krize.....	44
6.2. Armáda v politice.....	46
6.3. Radikální pravice.....	49
[Šintó (šintoismus) – vsuvka].....	50
7. Období válečné – zahraničně-politické vztahy a důsledky převahy armády ve vnitřní politice (Doslov).....	55
7.1. Válka v Číně.....	55
7.2. Příprava na válku v Tichomoří.....	56
7.3. Válka v Tichomoří.....	59
7.4. Útok Spojenců na Japonsko a obrát ve válce.....	61
8. Závěr.....	63
9. Seznam použité literatury a pramenů.....	67
9.1. Literatura.....	67
9.2. Prameny.....	72
10. Resumé.....	73

1. Úvod

„Na cestě nemocné,

Můj sen se toulá,

skrz seschlá bojiště.“

Macuo Bašó

Jistě si pokládáte otázku, proč bylo zvoleno toto netradiční uvození textu. Proč byla zrovna vybrána báseň Macua Bašó, jednoho z velikánů japonské poezie? Ačkoli Macuo Bašó žil a tvořil ve století sedmnáctém, lze najít v básni jistou nadčasovost. Lze ji přenést do válečného období 20. století, o kterém se bude též v textu této diplomové práce psát.

Japonsko mělo v období Meidži svůj sen. Pro jeho dosažení si muselo projít „cestou nemoci“, tzn. mnoha útrapami přicházejícími s razantní přeměnou společnosti, ekonomiky a politiky. Ani následující tři dekády nenasadily „nohám“ Japonska na cestě za jeho snem sedmimílové boty. Opět to byla cesta plná nástrah a trpkých překvapení, které bylo potřeba překonat. Třetí verš básně je dosti výmluvný. Vystihuje totiž to, jakých prostředků Japonské císařství využívalo k nabytí svého snu. Byly jimi válka, násilí a utrpení. Sen se utápěl v krvi, jež pomalu ale jistě „schla“ na bojištích protkaných bolestí a smrtí.

Diplomová práce nese název *Vnitřní politika Japonska první poloviny 20. století v kontextu jeho expanzivního snažení*. Jejím hlavním tématem bude představení Japonska jako imperialistické mocnosti, která po vzoru evropských států usilovala v první polovině 20. století o vytvoření své vlastní koloniální říše. Budeme se snažit najít důvody, jež vedly japonský stát k tak razantní proměně charakteru vnitřní a zahraniční politiky. Nalezení těchto příčin se stane ústředním cílem práce. Jsou jimi nacionalismus, snaha se dorovnat evropským zemím, tradice? Nebo jsou

jimi například touha po moci a soběstačnosti, tedy vymanění se z vlivu Evropy a především USA? Dalším cílem práce bude představení ideologické nejednotnosti hybatelů politiky Japonska. Někteří svoji ideologii vystavěli na fašistických myšlenkách, jiní na myšlenkách silně levicových, jiní se držely středu politického spektra a dbaly na demokracii. Další měly pouze jen ekonomické zájmy. Jak se tato nejednotnost názorového spektra projevovala na politickém životě Japonska a jak se projevovala na realitě tahraničně politického snažení? Ačkoli japonský sen „se toulal“ na míle daleko od břehů japonských ostrovů, hlavní souboj o to, jakým způsobem jej naplnit, se vedl na domácí frontě.

Jako okrajový a doprovodný cíl práce jsem zvolil srovnání japonských expanzí s geopolitickou teorií německého geopolitika Karla Haushofera. Jak vidí Haushofer rozdělení světa? Jaký je důvod pro takové rozdělení? Za jakým cílem se jím uvedené mocnosti mají dostat do hranic, jež ve své teorii vytyčil? Základním předpokladem bude dosažení samostatnosti a nezávislosti na okolí.

Je Japonsko relevantním příkladem pro představy Karla Haushofera? Má ambici jeho teorii uvést do praxe? Máme-li postavit na základě těchto dvou otázek hypotézu, tak ano. Budeme se domnívat, že Japonské císařství mělo ambici stát se jedním z hegemonů na planetě. A budeme předpokládat, že k dosažení takového cíle nemělo nijak daleko.

Jako ústřední cíle práce jsme si uvedli nalezení důvodů, jež vedly japonský stát k tak razantní proměně diskurzu vnitřní a zahraniční politiky, a ukázkou ideologické nejednotnosti hybatelů politiky Japonska. Abychom si ujasnili tu nejednotnost hybatelů politiky, budeme si je samozřejmě muset nejdříve definovat. Domnívám se, že hlavní řeč na domácí politické scéně bude o úloze politických stran reprezentujících demokratické zřízení, o armádních kruzích vycházejících z tradic feudálního

samurajstva a šinobi¹ a o císaři, který reprezentoval jednotu a celistvost státu a společnosti a představoval silnou morální autoritu. Ale nalezneme i další mocenské skupiny, jež promlouvaly do dění ve vnitřní politice?

Jak již z historie víme, armáda nakonec pomyslný jazýček vah vychýlila na svoji stranu a společnost nabrala směr k silné militarizaci. Je skutečně ale armáda zdrojem militarizace či nikoli? Nebyl zdroj pro ní i někde jinde, u jiného politického aktéra? Definujeme si cestu, která k této skutečnosti, tedy k militarizaci, vedla a přiblížíme se tak k pochopení, proč se Japonsko ocitlo nad propastí války.

Jedním z rysů, který text ponese, bude popis role aktérů zainteresovaných v dění vnitřní politiky Japonska a výzkum jejich vzájemných vztahů. Pro výzkum jsem zvolil armádu, státní byrokracii, císařské úředníky, samotného císaře a kruhy jemu blízké, monopoly zaibacu a samozřejmě parlament s politickými stranami, které do něj byly voleny a které se podílely i na exekutivní složce, jíž byla vláda. Všichni tyto vyjmenovaní aktéři byli zvoleni z toho důvodu, že měli podíl na výkonu státní správy a v mnoha případech se podíleli také na tvorbě legislativních norem, a to ať přímo nebo v případě monopolů zaibacu jen zprostředkovaně pomocí korupce nebo lobbyingu.

S ohledem k názvu práce se budeme soustředit především na problematiku, jež úzce souvisí s expanzivním snažením. Text bude mít charakter policy analýzy vnitřní politiky, která se dotýkala politiky zahraniční. Do analýzy zahrneme hlavní aktéry japonské politiky té doby a jejich vzájemné ovlivňování a soupeření, tedy vzájemné vztahy, které ve finále ovlivnily politiku zahraniční. Jak jsme si již v předcházejících řádcích řekli, bude nutné najít správnou korelaci mezi vnitřně-politickým a zahraničně-politickým děním.

1 Šinobi je japonský výraz pro nindžu; v japonštině existuje i speciální vyjádření pro ženy zastávající tuto funkci – kunoiči.

Samotný text práce je členěn do dvou hlavních částí, a to na část teoretickou a část empirickou. V teoretické části se zaměříme na charakteristiku policy analýzy a na geopolitickou koncepci Karla Haushofera. V kapitole o policy analýze si popíšeme, na čem je tato metoda vystavěna, co pod tímto termínem můžeme rozumět, jaké přístupy v jejím zkoumání lze využít a jaká témata jsou předmětem jejího bádání. Detailně si vykreslíme metodu zkoumání, kterou budeme následně využívat v empirické části práce.

Autor, jehož koncepci geopolitiky dále rozpracujeme, se jmenuje Karl Haushofer. Řekneme si, jak Haushofer vidí rozdělení světa, jaké má důvody pro takové dělení, jaké mocnosti vyzdvihuje do popředí a za jakým účelem mají vybudovat své velké říše. Jelikož Karl Haushofer také delší dobu v Japonsku pobýval, napsal o něm spoustu prací. To je také jeden z důvodů, proč je zařazen do textu diplomové práce. Uvedeme si tak jeho náhled na japonskou realitu a dění v něm. Podíváme se též na to, jaké aspekty považuje za klíčové pro vidění Japonska jako budoucí mocnosti. Haushoferova koncepce geopolitiky se následně stane nástrojem, kterým v jistých pasážích empiricky laděných kapitol popíšeme realitu japonského počínání si. Zda-li se shoduje s vizí Haushofera či se jeho teorii nějakým způsobem protiví. Je ale nutné také dodat, že v období, kdy vycházely Haushoferovy publikace, již plně probíhala japonská příprava k expanzím či už nějaké expanze mělo Japonsko za sebou.

Co se týče kapitol o Japonsku, zde je dělení mnohem pestřejší. Budeme se totiž snažit pokrýt období od pozdní éry Meidži až po konec druhé světové války. Zaměříme se na formování politiky v demokratickém zřízení, na mocenské skupiny, které politiku ovládaly, na boj mezi nimi a na výsledek, kterým byla především ve třicátých letech militarizace císařství. Po vyrovnání se s tímto okruhem zájmu přejdeme na politiku válečných let a na expanzi, která nakonec skončila neúspěchem.

Japonsko bylo poraženo a sen „toulající se“ v jihovýchodní Asii se na bojištích rozplynul.

V práci bude užít empiricko-analytický přístup, jenž bude zastoupen dvěma výzkumnými metodami, a to policy analýzou a komparací. Závěry, které vzejdou z teoretické části textu, především z kapitol o Karlu Haushoferovi, se poté přenesou do empirické části, jež se týká japonské vnitřní politiky s ohledem na její expanzivní charakter. Budeme pracovat s reáliemi, u nichž provedeme následnou komparaci z pohledu již zmíněné geopolitické teorie. Nebudeme aspirovat na vlastní kritickou reflexi problematiky, pouze si detailněji shrneme politickou analýzou dění první poloviny 20. století v Japonsku a jeho okolí a v omezené míře na něj budeme aplikovat smýšlení o geopolitice.

O Japonsku, o jeho proměně v 19. a 20. století a o jeho válečných dobrodružstvích již psala celá řádka autorů, jež vyprodukovala spoustu publikací a vědecky laděných prací. Především těch historických. Namátkou uvádím ty, které byly použity jako zdroje v mé práci. Dějiny celkové či publikace o pouhých segmentech historie Japonska od autorů jakými byli Albert M. Craig, Edwin O. Reischauer, James L. Huffman, Kenneth Henshall, Andrew Gordon, Takafusa Nakamura, Richard L. Sims a další. Všichni zmiňovaní autoři se nevěnují pouze historickému pohledu, ale zakomponovávají do prací také politický a mezinárodně-vztahový aspekt dění, který je pro text této práce důležitý.

Japonsko se stalo ukázkou pro mnohé další země, že transformaci ekonomiky, politického systému a společnosti je možné zvládnout velice rychle, vyvine-li se k tomu dostatečné úsilí. Tento odkaz rezonuje i dnes, kdy na mapě světa dosud nalezneme velké množství států, jejichž situace není z ekonomického hlediska o mnoho lepší než v případě Japonska, dostávajícího se z hluboce zakořeněného a izolovaného feudalismu.

V teoretické části práce týkající se jednoho z geopolitických vidění světa jsou použity především publikace samotného Karla Haushofera. K nim jsou připojeny myšlenky dalších autorů, kteří byli Haushoferovi blízcí. Navíc jsem zařadil i myšlenky Adolfa Hitlera, jenž Haushoferovy teze využívá ve svůj prospěch při obhajobě politických cílů Německa.

Závěrem mi zbývá pouze zdůvodnit, proč jsem si vybral zrovna takovéto téma. K Japonsku a jeho kultuře mám již od svého útlého věku silný vztah. Vždy jsem se zajímal o japonské reálie, historii, politiku a kulturu. Proto jsem se tomuto státu rozhodl věnovat svoji diplomovou práci, která aspoň zahrne některé aspekty mého zájmu. Na období předválečné a válečné jsem se soustředil z toho důvodu, že je to „vrubek“ japonského počínání si v mezinárodním systému, který se dodnes, stejně jako Německo, snaží svým chováním aspoň trochu odčinit.

2. Policy analýza

Centrálním prvkem policy analýzy je obsah, determinanty, důvody, příčiny a účinky, výsledky a souvislosti státní politiky (Fiala, 1995: 137). Ale v současné podobě rozumíme pojmem policy analýza více, než bylo řečeno v první větě. Definice si vyžaduje jisté zpřesnění nebo spíše rozšíření, jelikož se rozšířilo samo výzkumné spektrum tohoto teoreticko-metodologického přístupu. Proto by bylo správnější nemluvit jen o vládě (byť v poněkud širším smyslu vyjádřeném anglickým *government*) či systému státní moci (resp. státu v užším slova smyslu), ale o politických aktérech, tedy všech institucích s regulativními kompetencemi, jež mají společenský dosah (Schmidt, 1995: 567).

Základním předpokladem, z něž celý výzkum *policy* vychází, je trojdimenzionální pojetí pojmu politika. Odvozuje se od různých označení politiky v anglickém jazyce (jsou jimi *polity*, *politics*, *policy*), který má více

možností, jak politiku vyjádřit (Fiala – Schubert, 2000: 14). Policy analýza se zabývá jednou z těchto dimenzí, a to dimenzí vyjádřenou v angličtině jako „policy“.

Pojmem policy lze popsat obsah politiky, ale také její výsledek, materiál, cíl, konkrétní politiku atd. (Fiala – Schubert, 2000: 18-19). *„Na této úrovni se stávají z politických idejí a rozhodnutí konkrétní opatření, tj. zákony a nařízení, programy, výstupy s konkrétními materiálními výsledky, jež se přímo týkají občanů, které však případně také občany mívají nebo které mohou mít dokonce pouze symbolickou funkci“* (Schubert, 1991: 26; Fiala, 1995: 32-133; Jann, 1989a: 704; Jann, 1989b: 702; Jann, 1989c: 800; Alemann, 1994: 300 atd.) (cit. dle Fiala – Schubert, 2000: 19).

Výzkumnou perspektivu policy analysis, která vychází ze zmíněného trojdimenzionálního pojetí politiky, lze vystavět systémů kladení otázek v různých pojetích vědeckého výzkumu politiky. V policy analysis se ptáme, jaký výsledek se dostaví (policy), jestliže v daném politickém systému (polity) byla, bude použita nebo by mohla být použita určitá - principiálně však měnitelná – strategie řešení problémů (politics) (Fiala – Schubert, 2000: 22-23).

Postup, který je v policy analýze zvolen, je uváděn převážně v pěti krocích a vypadá následovně: Nejdříve je nutné si definovat problém zkoumání. Na základě definice problému si stanovíme cíle, které budou v rámci zvolené problematiky sledovány. Třetím krokem je výběr politiky nebo politik (policy/policies), v níž/nichž se budeme při svém zkoumání pohybovat a která/které se stane/ou pro výzkum stěžejní. Dalšími dvěma kroky, mluvíme-li o policy analýze ve smyslu podmiňovacím, tedy že by se mělo něco dělat, něco řešit do budoucna, jsou implementace a následné zhodnocení implementace politiky, zda-li byla úspěšná či nikoli nebo zda-li

problém, který nastal v kroku prvním, se nějakým způsobem podařilo vyřešit, zmírnit apod.²

Jak je možné vidět, samotná policy analýza je velice široký pojem a lze s ní zkoumat politické procesy mnohými způsoby, na základě mnoha proměnných, lze si pro výzkum selektovat pouze určité části politiky a jiné ve výzkumu potlačit. Proto nebudeme popisovat celou výzkumnou metodu, ale uvedeme si pouze určité segmenty, které bude analýza vnitro-politického dění Japonska na základě zahraniční politiky představovat.

Analýza, kterou uvedeme v praktické části práce, bude případovou studií, jejímž zájmem bude představit realitu Japonska v pozdním období Meidži a v první polovině dvacátého století. Případová studie se snaží o exaktní rekonstrukci jednoho empiricky konkrétního procesu nebo jedné vědecky zajímavé skutečnosti, což bude i náš případ (srov. Freitas - Schwartz-Shea – Yanow, 2008: 4). Je to zároveň metoda, jež slouží pro odhalení základních principů zkoumané problematiky, a to pomocí výzkumných otázek a hypotéz. Její účel je především pomocný pro komparativní metodu jako další metodu výzkumu, která též patří do metodologického rámce policy analýzy.

Studie bude mít charakter „ex post“. Tato retrospektiva v souvislosti s policy analysis znamená, že jsou zkoumány již existující výsledky státních politik ve vztahu k daným podmínkám. Musí být zodpovězena a samozřejmě nejprve položena otázka, jaký vliv měly politické struktury a procesy interakce mezi politickými aktéry na vývoj a na konkrétní výsledek politiky a na policy. My se budeme zabývat obdobím první poloviny 20. století, takže ex post podmínka je v tomto případě splněna (srov. Fiala – Schubert, 2000: 47).

2 Srov. What is Policy Analysis?, dostupné na:

<http://www.american.edu/cas/writing/pdf/upload/Writing-a-Policy-Analysis.pdf>, 1.7.2013.

K tomu, abychom mohli přistoupit k analýze japonské politiky, jak již bylo řečeno v úvodu, si budeme muset definovat v textu politické aktéry, tedy politické strany, zájmové skupiny a další organizace či jednotlivce, kteří do politického systému vstupují, formují a ovlivňují nějakým způsobem politiku a chtějí ji připodobnit k obrazu svému, a to buď jako insider nebo outsider systému. Text, jak již bylo řečeno v úvodu, bude mít charakter policy analýzy vnitřní politiky, která se dotýkala politiky zahraniční. Takže svůj zájem obrátíme k procesům politického rozhodování na domácí politické scéně a k politickému obsahu, kterým se formovalo zahraničně politické dění.

3. Karl Haushofer a geopolitika

O geopolitice se dá říci, že je stará jako lidstvo a historie samy. V historii mělo lidstvo vždy určité tendence být něčím, jako je geopolitika, ovlivňováno. Geopolitické smýšlení se totiž váže na praktickou politiku. Nestojí tak jako teoretický rámec sama o sobě bez toho, aniž by byla nějakým způsobem využívána nebo aniž by nějakým způsobem nepromlouvala do vnitropolitického či mezinárodněpolitického diskurzu. Tuto praktičnost Karl Haushofer klade za jeden aspekt své domněnky, že geopolitika nevznikla „z vakua“ v době, kdy on žil a kdy ji začal rozvíjet. Tvrdí, že díky ní lze kořeny geopolitiky nalézt již v dobách dávno minulých, jen se tomuto fenoménu jednoduše neříkalo geopolitika (Haushofer, 1942: 33).

Autorem termínu geopolitika je švédský politik Rudolf Kjellén, který její koncept rozpracoval ve svém díle *Staten som Lifsform* (Stát jako forma života). Kjellén rozvíjel myšlenky Friedricha Ratzela a prezentoval geopolitiku coby studium státu jako živého organismu či fenoménu v prostoru, nebo také jako učení o státu jako říši. Ovšem termín říše je míněn v biologickém smyslu, tedy jako říše života, systém organismů,

nikoli ve smyslu politického zřízení starověku (Ó Tuathail, 1996: 44-45). Zdůrazňoval přitom u státu význam jeho geografické polohy, rozlohy a velikosti populace.

Geopolitika v Kjellénově pojetí znamenala vymezení geografických podmínek (půda, voda, klima, nerostné bohatství a další přírodní zdroje), kterými státy disponují a které je předurčují k určité politice vůči sousedním zemím, k formulaci a prosazování konkrétní zahraniční politiky. Fyzické podmínky ovlivňují podle něj zásadním způsobem kvalitu populace, zejména z hlediska její aktivity, vlastností, a díky tomu tak determinují chování každého státu. Principem fungování a chování státu je politická účelnost, realizace politických zájmů, které vyvěrají z jeho potřeb, nikoli respektování práva (Heyden, 1960). Stát v jeho pojetí představuje nejvyšší formu organismu. Produkční (průmyslové) regiony odpovídají končetinám, komunikační síť systému krevního oběhu a hlavní město s vládou centrálnímu nervovému systému (Hagan, 1942: 482). To je pouze jen jedna z interpretací. Spíše se lze setkat s metaforou se stromem (House, 1930: 661), ale pro vysvětlení, jak se domnívám, bohatě postačí přirovnání k živočichovi.

Přidáme-li k biologickému základu politiky také kvalitu populace, její sociální a ekonomické aktivity a její know-how, lze hovořit o geograficky determinované politice, o politice uplatňované zejména vůči sousedům a rivalům v mezinárodní politice. Zahraniční politika je pak, nadneseně vyjádřeno, zcela objektivně geograficky a biologicky předurčena (polohou, přírodními podmínkami, nerostnými zdroji, infrastrukturou, kvalitou a aktivitou obyvatel apod.). Nerovnoměrnost v rozložení kvality (tj. populace) a kvantity (tj. území a zdrojů) vede k přirozené expanzi (expanzi vyvěrající z „přirozených“ potřeb) a ke střetům a válkám (Hagan, 1942: 482-483; House, 1930: 661-662; Marz, 1925: 340).

Na své vědeckosti, tedy zároveň povýšení do postavení vědy, získala geopolitika v meziválečném období v Německu, které si potřebovalo zdůvodnit své první světovou válkou nenaplněné teritoriální ambice, a to zejména díky dílům vznikajících v rámci Institutu pro geopolitiku a specializovaného Časopisu pro geopolitiku (*Zeitschrift für Geopolitik*). Impuls rozvoji německé geopolitické školy dal Karl Haushofer, když v roce 1920 prohlásil, že geopolitika chce a musí být geografickým svědomím státu. Jejím předmětem by podle něj mělo být studium významných živoucích vztahů lidí dneška v současném prostoru a jejím výsledkem by měla být koordinace vztahů, které spojují stát a prostor (Cahnman, 1943: 55; Heyden, 1960: 116; Lacoste, 1993: 10). Ve stěžejním díle německé geopolitické školy, *Bausteine zur Geopolitik* (1928), které představovalo již určitý program výuky, bádání a německého teritoriálního či geopolitického snažení, je geopolitika rozpracována a definována jako nauka o závislosti politických procesů na „zemi“ (půdě). Je vybudována na širokém základě geografie a na učení o politických organismech v prostoru a jejich struktuře (Heyden, 1960: 116). V takovém pojetí sloužila geopolitika jako „vědecký“ základ nacistické expanze a pochopitelně byla v poválečném období odsouzena jako pseudověda a nástroj imperialistické politiky.

Podle Haushoferova kolegy Maulleho se geopolitika zabývá prostorovými požadavky států, zatímco politická geografie zkoumá pouze prostorové (geografické) podmínky jejich politické aktivity (Helmfrid, 1958: 87). Zjednodušeně řečeno, Haushoferova škola rozlišuje dvě blízké a paralelní vědní disciplíny a rozdíl mezi nimi spočívá v tom, že politická geografie vnímá a studuje stát z hlediska prostoru, kdežto geopolitika studuje prostor z hlediska zájmů státu. Tradiční akademické pojetí charakterizuje geopolitiku tak, že geopolitika se zabývá geografii mezinárodní politiky (mezinárodních vztahů), zvláště vztahy mezi přírodním prostředím (faktory jako poloha, zdroje, území) a zahraniční

politikou (Ibid: 87-88). Lze to chápat tak, že uvedené pojetí Haushoferovy školy tvrdí, že politická geografie studuje vliv politiky na geografii a geografické prostředí, zatímco geopolitika studuje vliv geografie (míněny geografické podmínky, faktory) na politiku. Jedná se tedy podle mého názoru o matematickou implikaci využívající shodné veličiny, avšak pouze v obráceném pořadí dosazených do větného rámce „Jestliže A, pak B“.

Jedna z běžných definic, kterou však nelze považovat za explicitní definici geopolitiky jako vědy, charakterizuje geopolitiku následovně: *„Sémanticky se jedná o termín, který vyjadřuje zvláštní vztah mezi politickou aktivitou a geografickým prostředím, v jehož rámci se tato aktivita uskutečňuje“* (Parker, 1998: 2). Bořek Hnízdo k tomu dodává, že *„geopolitika jasně a srozumitelně vyjadřuje vztah mezi politickými jevy a procesy na jedné straně a geografickým prostorem na straně druhé“* (Hnízdo, 1995: 9).

Již jsme si řekli, že Karl Haushofer nepřijímá geopolitiku jako nějakou novou doktrínu, jak se dívat na světové a vnitropolitické dění států mezinárodního prostoru. Naopak dává najevo, že něco jako geopolitika bylo pro lidský druh přirozené odjakživa. Vždy tu existovala nějaká touha po moci a po zisku, pouze se tomu něříkalo geopolitika (Haushofer, 1942: 33).

Co je pro geopolitiku státu podle Haushofera zásadní? Rozhodně vzdělání. Ve slově geopolitika pracujeme s příponou „geo“, což nás vede k přesvědčení, že vše, co se točí kolem politiky, má nějaké spojení s půdou nebo územím. Území, půda, teritorium, to vše je základním atributem státu, bez něhož nemůže státní útvar existovat. Vzděláním vysokých představitelů státní moci v mezinárodní politice a v mezinárodních vztazích lze podle Haushofera docílit toho, že se tito jedinci společnosti budou dobře o území svého státu starat a že si budou

vědomi, jaké mu hrozí problémy či v čem naopak vyniká. To může vést k dobrému pochopení sebe sama, a tak se i náležitě chovat v mezinárodním prostoru. Špatné chování a špatné vyhodnocení své vlastní situace totiž může mít za následek ohrožení státu na jeho existenci, jelikož není pochyb o tom, že i státy v jeho okolí „cvičí“ své špičky k tomu, aby věděly, jak se mají ke svému okolí chovat. Touto premisou ale nesleduje pouze oblast vojenství, která má pro geopolitiku té doby dalekosáhlý význam, jelikož větší armáda samozřejmě může pokrýt větší území, ale jedná se též i o strategické suroviny, potraviny apod., které povedou k rozvoji obyvatelstva a průmyslu vlastního státu. Poukazuje na práce Ratzela, Kjelléna a Mackindera, kteří vystihli, co je pro stát důležité. Především si klade otázku, proč lídři německého státu nebyli schopni vědět v roce 1904 to, co si již tohoto roku byl vědom britský student geopolitiky Mackinder a co predikoval na léta 1914-1924 (Haushofer, 1942: 33-34). Slovy Sira Thomase Holdicha: „*Ignorování geografie nás může dosti stát.*“ (Holdich, cit. dle Haushofer, 1942: 34) varuje, že nevzdělanost státního aparátu v geografické a potažmo geopolitické oblasti může mít pro stát často až fatální důsledky.

Již v předcházející kapitole jsme představili geopolitiku jako součást praktické politiky, kdy geopolitické představy jsou promítány do aplikace chování velmocí v mezinárodním systému. Karl Haushofer s tímto souhlasí. Je si vědom, že například Velká Británie má koncepci, co dělat a jaká území zahrnovat do své správy. Na základě britské zkušenosti má podle něj i Německo právo na ospravedlnění své koloniální politiky a zabírání některých území mimo evropský kontinent. Jako příklad uvádí německé angažmá v Číně. Geopolitika samotná má v jeho smýšlení obraz služebnice politickým špičkám státu. Má napomáhat k lepšímu vidění a pochopení politického života a politické reality (Haushofer, 1942: 34). Dá se říci, že jistým způsobem nahrazuje to „povinné“ vzdělání v geografické oblasti, po kterém Haushofer tak očividně volal. Je si

vědom, že to není zcela realizovatelný projekt, pomyslíme-li na to, kolik členů může mít státní aparát a kolik jich reálně již v té době měl. Z tohoto důvodu tu máme geopolitiku, která se může, respektive měla by se stát studnicí poznání, jak směřovat své jednání v zahraniční a vnitřní politice tak, aby stát byl akceschopný a hlavně životaschopný na svém území.

Bylo naznačeno, že geopolitika má charakter jak přítomného, tak i budoucího času. Kárá německý národ, že až moc se dívá do minulosti, naopak aby se díval na současnost a především na budoucnost. Německo je zahleděno na úspěchy své politiky, zatracuje své neúspěchy, ale nehledí dopředu. Nabádá k tomu, aby se začalo hledět času budoucího a aby se začalo posilovat německé státnictví pro navrácení se do pozic, které byly ztraceny. Minulost je jen prostředek pro zdokonalení sebe sama do budoucnosti. Nemá sloužit pro vzpomínání na „ty staré dobré časy“ a pro „utápění se v depresích“. Důležité je se poučit pro příště a hledět ke zdárnému cíli, jež se určitě při snaze se zdokonalit dříve či později dostaví (srov. Haushofer, 1942: 34). Jako příklady uvádí Francii, která se dokázala velice rychle vzchopit a vrátit Prusku svoji porážku v 19. století, nebo Japonsko, které se po období Meidži naladilo na rozšiřování svého území mimo domovské ostrovy.

3.1. Geopolitické rozdělení světa u Haushofera

Karl Haushofer využívá ve svém geopolitickém rozdělení světa územní celky, kterým se říká panregiony. Panregiony jsou podle Bořka Hnízda velké územní celky, označované též často jako makroregiony, které do sebe zahrnují velký, až kontinentální prostor s určitými jednotícími politicko-civilizačními elementy, na základě nichž se dají vymezit jejich hranice, a které je odlišují od jiných panregionů (Hnízdo, 1995: 64). K tomu je samozřejmě nutné dodat, že samotná struktura

jednotlivých panregionů se může lišit, a to především v tom, jaký počet států lze v daném panregionu označit mocnostmi (Ibid: 71-72).

V Haushoferově pojetí panregionů se setkáme pouze s jednou mocností, která ovládá a spravuje daný územní celek. Abychom byli přesnější, v jeho vizi geopolitického rozdělení světa jsou jimi Německo, Japonsko, SSSR a USA. Z počtu mocností lze snadno usoudit, že Karl Haushofer vyčlenil na mapě světa čtyři panregiony. Jsou jimi Pan-Amerika, Pan-Rusko, Euro-Afrika a Dálněvýchodní sféra. Jmenovitě Pan-Ameriku ovládají v jeho pojetí Spojené státy americké, Pan-Rusko je v držení Ruska, respektive Sovětského svazu, Euro-Afrikou má v moci Německo a Dálněvýchodní sféru si přebírá do své správy Japonské císařství. Kromě jasného vymezení, jak by mělo vypadat uspořádání světa, Haushofer dodává, že dominantními oblastmi všech panregionů jsou vždy jejich severní části. Jižní oblasti panregionů pokládá vždy za periferii (Hnízdo, 1995: 15; O'Loughlin – Wusten, 1990: 6-9).

USA mají v držení oba americké kontinenty. Do jejich sféry vlivu se zahrnuje jak celý severoamerický kontinent, tak i Latinská Amerika. Německu náleží veškeré území Afriky, Madagaskar, z asijského kontinentu pak Arabský poloostrov se státy Perského zálivu a Turecko. Co se týče Evropy, hranice mezi Euro-Afrikou a Pan-Ruskem jsou vymezeny napříč státy, jakými jsou Finsko, Polsko, Ukrajina a Rumunsko a dále napříč Černým mořem. Německu podle Haushofera náleží také Island. Pan-Rusko objímá prostor od hranic s Euro-Afrikou, jak jsme si již vymezili, až po poloostrov Kamčatka. Sovětskému svazu náleží i západní a severní oblast Číny. Na Japonsko, které je pro naše zkoumání nejdůležitější, zbývá tak druhá polovina Číny, Korejský poloostrov, státy Přední i Zadní Indie, Indonésie, Filipíny a další ostrovy na pomezí Tichého a Indického oceánu, respektive přímo v oblasti Tichého oceánu. Pod svrchovanost Japonského císařství Karl Haushofer řadí také Austrálii

a Nový Zéland. Jediná pevnina, která nebyla přiřknuta do držení žádné ze čtyř velmocí, byla Antarktida (Haushofer, 1935: 95;³)

Panregiony u Haushofera vykazují určitou ideovou jednotu, mají svoji ekonomickou svébytnost a navíc disponují vlastní politickou strukturou. Jak už bylo předesláno dříve, dominujícím prvkem v takovémto vymezení panregionu bývá vždy Sever, který disponuje na rozdíl od zbytku území panregionu mnohem silnější pozicí ve všech třech aspektech, tedy jak v ekonomice, v idejích, tak i ve vlastní politické doktríně (Krejčí, 2001: 497).

Haushoferova geopolitická teorie má za cíl dovést ty čtyři jmenované mocnosti k jejich životaschopnosti a akceschopnosti v mezinárodním systému. Karl Haushofer převzal od F. Ratzela jeho myšlenku o *Lebensraum*, která se opírá o to, že stát ke své existenci potřebuje stále více a více území, aby jeho domovské teritorium nebylo přelidněno. Navíc větší „životní prostor“ přidá jedinci na jeho aktivitách a může se mnohem lépe rozvíjet. Teorie prakticky vychází ze zoologie. Čím větší prostor skupina zaujímá, tím je více v bezpečí, má mnohem lepší přístup k životně důležitým zdrojům a může se mnohem lépe rozvíjet, než kdyby zaujímala mnohem malý prostor, ve kterém by se jedinci dané skupiny dosti tísnili a potřebné zdroje by byly pro jejich celou populaci nedostačující. Ačkoli Ratzel viděl, že zřejmě jediná možná alternativa bude hledání Lebensraumu mimo evropský kontinent, v pozdějších dobách německé geopolitiky je tendence začít tlačit na východ, kde pobývalo slovanské obyvatelstvo. Směrem na západ od Německa byl ten prostor již výrazně přelidněný a životní prostor pro germánské obyvatelstvo by se tam hledal dost obtížně. Na východě podle Haushoferovy generace byl prostor, kam má směřovat získávání prostoru pro živobytí „vyvolené“ rasy.⁴

3 Mapa č. 1, in O'Loughlin – Wusten, 1990: 6.

Dalším aspektem, který je význačný pro geopolitickou teorii Karla Haushofera, je dovést Německo a ostatní mocnosti, které by se měly stát hegemony v panregionech, k autarkii. Autarkie je v geopolitice termín, který vyznačuje soběstačnost státu nebo daného území. Autarkie má být cílem hospodářské politiky státu, aby se vytvořil relativně uzavřený systém, který nebude na okolí a obchodu s ním nijak výrazně závislý. Ovládání takto velkého území má podle Haushofera smysl, aby se posílila pozice jím definovaných mocností. Mohou čerpat ze svého „panství“ vše, co potřebují, aby živily své naděje stát se nakonec hegemonelem celé planety Země. Stejně jako Lebensraum, tak i autarkie má své kořeny v kolonialismu, kdy mateřská země čerpá z ovládaných území to, co potřebuje, a odbourává své vazby na sousedy a své nejbližší okolí (příklad Británie). Tím si zvyšuje své bohatství, prestiž a nezávislost na ostatních ekonomicky dominantních hráčích světového systému. Panregion se tak uzavírá svému okolí. Haushofer každopádně nevyklučuje spolupráci mezi panregiony. Vždyť i ve svém geopolitickém vidění světa má na zřeteli, aby Japonsko a Německo spolupracovalo proti dalším dvěma velmocím. Nejprve ale musí posílit samy sebe, aby jedna mocnost nepřevyšovala tu druhou (srov. O'Loughlin – Wusten, 1990: 4-5).

S těmito tezemi pracuje především nacistická ideologie, která staví své základy expanze na tom, že je potřeba zvětšovat své území, aby došlo k uspokojení potřeb svého obyvatelstva. Zvýší se Lebensraum, a německé obyvatelstvo, které bylo vždy dosti početné, by mohlo rozvíjet svého ducha a své přednosti a zvýší se možnost, kde brát nerostné bohatství a další zdroje, které jsou potřebné pro nabírání směru k autarkii a nezávislosti na západních sousedech. Velké teritorium je základem pro docílení harmonie vlastního germánského obyvatelstva. *„Země a půda jako cíl naší zahraniční politiky, a nový filozoficky uznávaný, jednotný základ jako směr politické aktivity doma.“* (Hitler, 1942: 37). Adolf Hitler

4 Srov. Friedrich Ratzel, dostupné na:

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/492152/Friedrich-Ratzel>, 17.4.2013.

souhlasí se závěry svých zdrojů poznání o geopolitice. Počítá s tím, že německé obyvatelstvo má své zdroje a svůj Lebensraum hledat východně od svých hranic. Je samozřejmé, že na západě se nachází úhlavní nepřítel německého lidu, čímž byla Francie. Pokud chce podle něj Německo přebrat hegemonii na kontinentu, není jiné zbytí, než se pro své zdroje vydat ke svým slovanským sousedům (Ibid: 39).

Ačkoli jsme si již řekli, Haushofer nenabádá k navrácení se do minulosti a ke vzpomínkám na ni, ale nacistická ideologie se jaksi vymkla tomuto jeho očekávání. Adolf Hitler v Mein Kampf dále zmiňuje, že ústřední a první záležitostí zahraniční politiky je náprava „křivdy“, která se odehrála po první světové válce. Prostor k životu byl německému národu významně zmenšen a ten teď balancuje na pokraji chudoby. Navíc byl výrazně potupen výsledky Versailleské smlouvy, aniž by na frontě utrpěl výraznější porážku. Naopak. Díky Rusku se dlouho vezl na vítězné vlně (srov. Hitler, 1942: 37).

Ovšem Karl Haushofer, jak je možné se dočíst v jeho pozdějších dílech, nikdy nesouhlasil s tím, jak jeho myšlenky, myšlenky Ratzela, Kjelléna či sociálních darwinistů byly nacismem zneužity a jak byly prezentovány především v publikaci Mein Kampf, kterou sám osobně odmítl recenzovat, jelikož ji nepovažoval za dílo hodné akademického uznání. Uznal, že přivítal připojení sudetských území, ve kterých převažovalo německé obyvatelstvo, ale nemyslel si, že by bylo v již tak rané době záhodno začít s realizací jeho geopolitické teorie. Německo podle něj nebylo připraveno na masivní expanzi směrem na Západ a nemělo kapacity na to, aby se pustilo do křížku se Sovětským svazem, tedy další mocností, která má mít podle jeho teorie svůj vlastní panregion. Aktivní expanzivní politika Německa se přičila jeho smýšlení. Měla to být vize budoucnosti, nikoli okamžitá reakce na nové uspořádání mezinárodního systému. Snaha o zneužití koncepce k momentálním nacistickým cílům se mu přičila. Je nutné také dodat, že přišel o vlastního

syna, který byl zavražděn Gestapem, což také rozhodně nepřidalo na víře, že počínání Třetí říše je správné. Období druhé světové války vidí jako utrpení německé geopolitiky, jelikož došlo k jejímu špatnému pochopení a nasměrování takovým směrem, který již není vědecky ospravedlnitelný. Píše také, že v memorandu adresovaném generálu Eisenhowerovi ospravedlňuje svoji teorii a pouze ji po důkladnějším zhodnocení považuje za jakousi hrozbu, které je nutné se v budoucnu vyvarovat. Výsledný stav své geopolitické teorie přehodnotil na katastrofu, již je nutné předejít (Haushofer, 1948: 40-43). Na rozdíly mezi „haushoferismem“ a „hitlerismem“ poukazovalo i mnoho dalších autorů. To nic ale nemění na tom, že jeho dílo bylo na dlouhá léta zavrženo (srov. Broek, 1943: 145).

3.2. Haushofer a Japonsko

„Japonci jsou mocichtiví a pomstychtiví.“ - (Nebyli jimi od roku 1600 do roku 1854 a opět se tomu naučili od Eurameriky!) - „Jsou v téhle souvislosti prehistorickým národem; chtěli by mít všechno.“⁵ (Haushofer, 1930: 15).

Takto s nadsázkou charakterizuje Karl Haushofer japonský národ v jedné ze svých publikací, přesněji jí je *Japans Reichserneuerung*, která se zabývá především obdobím Meidži, kdy přišel nebývalý rozkvět japonského státu. Haushofer považuje období Meidži za velice důležitou dobu, ze které vyvěrá veškerá síla, kterou bylo Japonsko schopno ukázat ve 30. letech 20. století a v následující druhé světové válce. Podle Haushofera právě v tomhle období japonských dějin se skrývá hlavní odůvodnění, proč se Japonské císařství vydalo na cestu imperialismu.

⁵ *„Die Japaner sind machtgerig und rachsüchtig.“ - (Sie waren es nicht von 1600 – 1854 und haben es von Euramerika wieder gelernt!) - „Sie sind in dieser Beziehung ein Urvolk; sie möchten alles haben.“ (Haushofer, 1930: 15).*

Jednoduše to vidělo u svých evropských vzorů a chtělo to za každou cenu napodobit, jelikož moc v mezinárodním systému byla lákavá a koloniální panství bylo zřejmě nejdůležitějším aspektem toho, jak takovou moc nabýt (srov. Haushofer, 1930: 13).

Podíváme-li se na charakteristiku Meidži u Haushofera podrobněji, je nutné vypíchnout jeden důležitý počín japonského snažení, a tím bylo vojenství. Pro Haushofera jako generála německé armády sehrávala hard power vždy jednu z hlavních veličin pro zkonstruování budoucího uspořádání světa. Japonsko bylo na počátku Meidži výrazně zaostalé. Střelné zbraně se od sedmnáctého století prakticky zavrhlly, jelikož neodpovídaly samurajské cti a hrdosti, kterou byl boj muž proti muži nablízko. Po neblahé zkušenosti s americkou armádou si Japonsko uvědomilo své nedostatky a začalo vše potřebné budovat. Za celkem rychlou dobu se japonským ostrovům podařilo přijít s takovou vojenskou silou, že ohrožovaly samotné evropské mocnosti, což velice záhy pocítilo Rusko.⁶ I tato válečná zkušenost s evropskou mocností probudila

⁶ Rusko-japonská válka byla konfliktem, který bezezbytku přinesl Japonsku rovnoprávnost se západními národy. Dokázalo totiž porazit největší (myšleno rozlohou) světovou mocnost. Třetí plochou v rozpoutání války bylo Mandžusko, kde se Rusko ve velké míře snažilo uplatnit svůj vliv nejen v oblasti, kde stavělo železnici. 6. února Japonsko přerušilo diplomatické styky s Ruskem a 8. února, ačkoli oficiálně vyhlásilo válku až o dva dny později, započalo útok na ruské námořnictvo. Rusko se navíc muselo během této války potáčet s revolucí, takže se mu hodila iniciativa amerického prezidenta Roosevelta, který obě znesvářené strany pozval do Portsmouthu k vyjednání míru. Portsmouthská smlouva, která byla podepsána 5. září 1905, uznala japonské zájmy v Koreji, obnovila alespoň na papíře čínskou suverenitu nad Mandžuskem a přiznala Japonsku pronájem Liaotungu (Craig – Reischauer, 2000: 186-187; Nálevka, 2006: 171-178). Z geopolitického hlediska prakticky Japonsko dostalo Koreu do sféry vlivu, čehož záhy využilo. Nejprve z ní udělalo protektorát a v roce 1910 pak již definitivně Koreu anektovalo (Craig – Reischauer, 2000: 188). Korea se všemi možnými prostředky snažila i před anexí bránit. Například v roce 1907 vyslala misi do Haagu, která měla hledat spojence proti Japonsku. Ovšem podporu v Evropě nezískala, spíše si jen vykoledovala hlubší represi z Tokia (Lew, 2001: 176). Japonská anexe proběhla přesně 22. srpna 1910 a Korea se díky ní stala japonskou kolonií. Tato nadvláda trvala 35 let, tedy až do konce 2. světové války. Po anexi již o Japonsku můžeme hovořit jako o imperialistické mocnosti (Robinson, 2001: 185-186). Své ambice Japonsko i nadále směřovalo do Číny a blízké pacifické oblasti.

v Haushoferovi dojem, že Japonsko je tak silné, že není od věci ve své teorii právě jemu svěřit do správy Dálněvýchodní sféru, nikoli například Číně, která též měla velké geopolitické ambice, ačkoli síla její armády tomu rozhodně nenasvědčovala. Dle jeho vidění, jediné Japonské císařství bylo ve svém rozvoji tak daleko, že mělo ambici se stát hegemonech pacifické oblasti. Napomohl tomu samozřejmě vnitropolitický vývoj, kdy se japonská společnost začala velmi silně militarizovat. Nejde jen o období meziválečné, ale, jak Haushofer správně píše, již o Meidži, kde vojenství hrálo prim v cíli zrovnoprávnit se s euroamerickou civilizací (srov. Haushofer, 1930).

A jaké mělo Japonsko podle Haushoferova své zahraniční cíle, jejichž dobytí vyvěralo z domácí militarizované politiky? Těmi cíly byly urovnání vztahů s Ruskem, s kterým bylo Japonsko mezi lety 1904-1905 ve válečném konfliktu, získání Formosy, Koreje či Hawaie. To vše na počátku dvacátého století se promítalo do vnitřních věcí Japonského císařství (Haushofer, 1933: 29). Od třicátých let se k tomu přidává i Mandžusko a Šanghai. Japonské vnitřní dění stupňovalo své nároky a snažilo se rozšiřovat své území tak, jak ho Haushofer narýsoval ve své geopolitické teorii (Ibid: 37-38).

Kde hledat podle Haushofera odpověď na otázku militarizace společnosti a japonských válečných výprav první poloviny dvacátého století? Podobně jako v Německu, tak i v Japonsku se hrálo na nacionalistickou, až šovinistickou strunu (Haushofer, 1933: 45). Nacionalismus byl ale v japonské společnosti zakořeněn již od nástupu Tokugawů do pozice šógunů na počátku sedmnáctého století. Izolace Japonska totiž výrazně posílila národní cítění společnosti, protože ta se samozřejmě neměla možnost setkat s alternativním způsobem živobyť, které by mohlo přijít z okolních zemí.

Samotná koloniální politika pak byla výrazně ovlivněna německým koloniálním počínáním. Německo disponovalo na počátku dvacátého století koloniemi i v oblasti východní Asie. O ty ale po první světové válce přišlo a jejich správa byla svěřena do rukou Japonského císařství. To navázalo na německé snažení. Takže jistá blízkost, která se prohloubila za nástupu Adolfa Hitlera a vyvrcholila koalicí Osy Berlín-Řím-Tokio, mohla nést své kořeny i zde (srov. Haushofer, 1933: 52).

Dalším problémem se stalo přelidnění Japonska. Bylo nutné najít takovou politiku, která toto vyřeší (Haushofer, 1933: 81). S tímto fenoménem také souvisela situace na trhu práce (Ibid: 85). Samozřejmě je nutné připomenout, že se nacházíme v období Velké hospodářské krize.

Z předcházejícího textu vyplývá, že Haushofer klade velký důraz na to, aby se japonská politická garnitura dohodla na tom, že základním atributem jejího snažení by mělo být rozšíření Lebensraumu, jenž by mohl aspoň částečně vymýtit problémy, o nichž byla řeč výše. Čím větší teritorium by Japonsko zaujímalo, tím snázeji by dokázalo čelit těmto obtížím dvacátých a třicátých let dvacátého století, které samozřejmě netrápilo pouze jeho území, ale jednalo se všeobecně o markantní problém vyspělého světa (srov. Haushofer, 1933: 138-139).

Abychom si to shrnuli, Japonsko má nastavit ve své vnitřní politice takové podmínky, jež budou nakloněny novému uspořádání světa, tak jak si ho Haushofer představoval. Dále by měly být hybnou silou řešení obtíží hospodářské krize a přelidněnosti japonských ostrovů. Vnitřní politika má být základem pro politiku zahraniční, tedy pro imperialismus a získávání nového Lebensraumu pod svou kontrolu.

V následujících kapitolách již přímo přejdeme k dění na japonských ostrovech v první polovině dvacátého století a popíšeme si skutečnosti, které vedly k expanzivní politice. Samozřejmě se nevyhneme prolínání

textu válečnými dobrodružstvími, jaké vytkvěly z proměny japonské vnitřní politiky.

4. Posun Japonska k imperialistickému státu

V roce 1853 se dostalo Japonsko pod tlak Spojených států amerických, které si přály jeho otevření se – Japonsko za vlády rodu Tokugawů bylo izolovaným státem. Toho roku připlul Matthew C. Perry k japonským břehům a žádal si předání oficiálního dopisu prezidenta USA tehdejšímu šógunovi. Tehdy si Japonci uvědomili, že jejich technika se nemůže rovnat americkému a britskému loďstvu. Rozvinula se tak diskuze nad tématikou otevření se světu. Každopádně tato otázka často narážela na odpor u tradičního chápání Japonska. O rok později se Perry vrátil a šógunát vědom si své zaostalosti, uzavřel smlouvu, v níž se zavázal otevřít dva přístavy Šinoda a Hakodate, mít na svém území amerického konzula a přiznat Spojeným státům garance obchodní, především doložku nejvyšších výhod. Podobné smlouvy si následně s Japonskem uzavřely i Británie, Rusko a Nizozemsko. Ačkoli šógunát částečně tyto země uspokojil, tlak sílil. Často docházelo i k ozbrojeným konfliktům mezi tradičními strukturami samurajů a cizinci (Craig – Reischauer, 2000: 119-125).

V 60. letech se konflikty přesunuly též do samotné domácí politiky Japonska. Vrcholem byla restaurace císařství, v jehož čele stanul císař Meidži. Výrazem Meidži můžeme také chápat období mezi lety 1867 a 1912, kdy byl tento císař v čele Japonska a při němž započala komplexní modernizace a westernizace státu (Kubát, 2009: 43-44). Reformy Meidži a posilování pozice Japonska na Dálném východě nakonec vedlo k jeho uznání jako regionální mocnosti. Tomuto přiznání statutu předcházelo obsazení Korejského poloostrova a vojenské soupeření s Čínou a Ruskem.

Georg Sørensen uvádí spoustu charakteristik, které by měl stát splňovat, aby mohl být označen za moderní. Samozřejmě Japonsko jako moderní stát se v teorii dává do souvislostí s Meidži a modernizací, která za této éry přišla. Každopádně určité znaky moderního státu, které Sørensen uvádí, můžeme najít již ve feudálním období Japonska. Jeden příklad za všechny. Sørensen přímo píše: „*Moderní stát odpovídá ideálnímu typu národního státu.*“ (Sørensen, 2005: 95). A tuto charakteristiku ale japonské souostroví již ve feudálním období splňovalo. Po uzavření se bylo obyvatelstvo nejaponského původu perzekuováno a samozřejmě byl na něj vyvíjen tlak, aby ze země odešlo. Japonsko se ve svém feudalismu homogenizovalo.

Ale důležitou úlohu sehrávala především ekonomicko-sociální oblast, na níž je posun od tradičního státu k modernímu státu nejmarkantnější a v případě Japonska nejuchopitelnější. K modernizaci ekonomiky se přistupovalo ze strany politiků s velkou houževnatostí. Na pomoc ze zahraničí se nemohlo Japonsko spolehnout, ale na druhou stranu se tak vyhnulo nebezpečí závislosti na nějaké evropské mocnosti a vyhnulo se též i některým myšlenkovým proudům, které byly s modernizací spjaty. Samotný postoj Evropy byl k Japonsku skeptický a nikdo nečekal, že se za jedno půlstoletí dokáže země přeměnit v plně industrializovanou společnost. Vláda v Japonsku pro rozvoj ekonomiky udělala maximum. Odstranila feudální omezení obchodu, zajistila osobní svobody obyvatel a vnitřní stabilitu státu, zavedla stabilní měnu a snesitelný daňový systém a s nimi také odpovídající bankovní instituce. Paradoxem ale bylo, že země i nadále byla spravována silně autokraticky (Craig – Reischauer, 2000: 146–147; Sørensen, 2005: 68-69).

Sama vláda se aktivně podílela na vytváření nejrůznějších odvětví průmyslu a stala se tak jedním z hnacích motorů vznikajícího kapitalistického systému. Jedním z nejdůležitějších odvětví byl textilní průmysl, který se masově začal budovat kvůli tomu, aby Japonsko nebylo

závislé na dovozu. Vláda v téhle oblasti přímo podporovala vznik továren pomocí nejrůznějších fondů. Z pragmatického hlediska byl textilní průmysl i potřeba pro vojenské účely (odívání vojáků) a pro odívání administrativních pracovníků (Craig – Reischauer, 2000: 150-151).

Co se týče vojenské oblasti, kde Japonsko díky své feudální izolaci strádalo, jelikož samurajský systém nepovažoval střelné zbraně za projev cti, nýbrž zbabělostí, se musel udělat též velký kus práce. Začaly se odlívat moderní kanóny a počalo se s masivní výstavbou loďstva podle západního vzoru. Po šógunátu vláda nastupující v Meidži zdělila loděnice v Jokosuce a v Nagasaki, což umožňovalo rychlejší zbrojení. Sama pak vystavěla ještě loděnici v Hjógu (dnešní Kóbe). Kromě kanónů a lodí docházelo k masivní produkci pušek a dalších střelných zbraní, munice a střelného prachu. Výroba tohoto arzenálu byla uskutečňována především v Tokiu a Osace. Zbrojní průmysl byl klíčovým v následných imperialistických výpravách na asijskou pevninu (Craig – Reischauer, 2000: 148).

Společně s industrializací, proměnou ekonomického řádu a militarizací probíhala v Japonsku i transformace společnosti. Ta se nenesla pouze v přizpůsobení společenských vztahů západním zvyklostem, ale její vliv můžeme najít i ve stylu oblékání či v přijetí způsobu, jak prožívat každodenní život. Japonsko přijalo například gregoriánský kalendář a přistoupilo k využívání metrického systému (Ibid: 157-158). Tyto symbolické kroky nám jasně ukazují, jak rychle chtělo Japonské císařství získat uznání v mezinárodním systému.

Prakticky jedinou součástí západní civilizace, o kterou nejevilo Japonsko zájem, bylo křesťanství. To by jistě napomohlo Japonskému císařství „se blýsknout“ v očích západní civilizace. Společnost byla naladěna proti tomuto náboženství. To se zlomilo až v 80. letech 20. století, kdy se přijala politika náboženské tolerance. Větší vliv křesťanství

byl především na vzdělance, ale v celopopulačním měřítku nedosahovalo v roce 1899 ani čtvrtinu procenta.⁷ Tak malý zájem samozřejmě napomohl k chápání státu jako sekularizované jednotky.

Reformu zažil i vzdělávací systém. Nejprve se japonská vláda inspirovala centralizovaným francouzským modelem. Ten se ale jevil nakonec jako nevyhovující, takže se postupně přešlo na model připomínající americký školní systém. Studenti byli vysíláni do Evropy a USA, aby nabyli poznatky, které by mohly být pro další transformaci společnosti a pro další modernizaci Japonska užitečné (Craig – Reischauer, 2000: 162-167).

Jak bylo zvykem v západní civilizaci, tak i v Japonském císařství v průběhu modernizace začalo sílit hnutí za svobody a občanská práva a za reprezentativní způsob volby nově vznikajících institucí. Postupně vykrystalizovala ve společnosti Liga za založení národního shromáždění, která již měla jasný politický cíl, a to vytvořit z Japonska konstituční monarchii. Tento cíl se nakonec částečně naplnil až 11. února 1889, kdy Císařská ústava Velkého Japonska (Ústava Meidži) ustavila dvoukomorový parlament. Ústava byla kompromisem mezi konzervativním proudem myšlení a novými proudy ve společnosti. Díky tomu nevedla k velké demokratizaci, nýbrž jen zajistila boje o moc mezi parlamentem a vládou (Jansen, 2002: 377-395).

Dálný východ byl na přelomu devatenáctého a dvacátého století poměrně neklidnou oblastí. Většina asijských zemí byla již v této době přerozdělena mezi evropské mocnosti. To se ale netýkalo Dálného východu. Jeho přerozdělení nebylo ještě dokončeno. Především zde ležela obrovská Čína a vedle ní Korea, které na sebe soustřeďovaly pozornost. Obě země procházely hlubokou vnitřní krizí, při níž se dožívající feudální systém úporně snažil udržet u moci, což jen dále

⁷ 人口推計 (Populační odhady), dostupné na:

<http://www.stat.go.jp/data/jinsui/2009np/pdf/2009np.pdf>, 17.4. 2013.

zhoršovalo jejich mezinárodní postavení, protože to dávalo možnost k politickým a vojenským intervencím (Vasiljevová, 1986: 360).

Podobně lákavým soustem pro koloniální mocnosti bylo také Japonsko. To se ale díky rychlému vnitřnímu přerodu a úspěšné kapitalistické industrializaci ubránilo náporu. Ovšem neubránilo se nerovným dohodám s dalšími mocnostmi. Do popředí v japonské monarchii se dostaly byrokracie a armáda. Tyto dvě mocenské skupiny byly přesvědčeny, že Japonsko, přestože stále bylo hospodářsky a vojensky slabší než ostatní mocnosti, mělo reálné vyhlídky dohnat zpoždění v boji o kolonie právě v Číně a Koreji. Kalkulovalo s výhodou geografické blízkosti, s lepší orientací ve složitých vnitřních poměrech obou území, jelikož něčím podobným si samo prošlo, a s tím, že může získat důvěru tamních revolucionářů. To, že bylo asijskou zemí, je mohlo také stavit do pozice ochránce vůči evropským kolonizátorům, což jako argumentaci například v Koreji i využívalo.

Japonsko však nezůstávalo jen u tohoto prostředku pomoci. Jakmile nabylo jistoty o své vojenské síle, vstoupilo do boje se zbraněmi v rukou. Válkou v letech 1894 – 1895 vyřadilo z vlivu na korejském poloostrově Čínu, zmocnilo se ostrova Tchaj-wanu a poté zaměřilo veškeré úsilí na přípravu dalšího válečného konfliktu. Roku 1905 se už cítilo dostatečně vojensky silné a diplomaticky zajištěné spojenectvím s Velkou Británií, aby mohlo zaútočit na carské Rusko. O tom, že po bok koloniálních mocností se zařadil nový stát, už nikdo nepochyboval (Tsutsui, 2009: 140-149).

Přechod Japonska do stadia, kdy začalo usilovat o kolonie, byl neobyčejně rychlý. Snaha vládnoucích kruhů dohnat co nejrychleji vyspělé země vedla k intenzivnímu rozvoji průmyslu na základě dovážené techniky ve státem řízených podnicích, které pak byly levně odstoupeny skupinám vlastním kapitál z obchodního a lichvářského podnikání

období před Meidži nebo bývalé feudální šlechtě. Tím se vytvořil protiklad mezi velkými a kapitálově silnými společnostmi a malovýrobou a urychlil se proces koncentrace kapitálu. Státní preferenční politika uplatňována i nadále ve vztahu k podnikům klíčových odvětví, jejichž rozvoj byl nezbytným předpokladem pro růst ozbrojených sil, snížila na minimum význam stadia volné soutěže trhu, který byl často velmi důležitý v jiných státech kapitalistického ražení (srov. Vasiljevová, 1986: 360-361).

Na přelomu 19. a 20. století se zvýšila úloha armády v japonské politice. Nebyl to jen náhodný jev. Jeho příčiny tkvěly v charakteru japonského imperialismu. Japonsko vstoupilo do boje o dělení světa později než ostatní mocnosti, a navíc bylo ve srovnání s nimi hospodářsky slabší, takže v konkurenčním boji, vedeném pouze ekonomickými prostředky, nemělo moc velké vyhlídky na úspěch. Japonské vyšší kruhy společnosti si byly vědomy této slabiny, počítaly proto při uplatňování svých zájmů s vojenskou silou. To přidávalo na váze a prestiži armádě, jež se stala mluvčím a realizátorem těchto tendencí (Craig – Reischauer, 2000: 373).

Podíl vojenské složky na moci byl poměrně vysoký už od revoluce Meidži, jejíž vedoucí silou bylo samurajstvo. V nové společnosti se samurajstvo z velké části transformovalo v byrokracii a důstojnictvo, přičemž si mnohé ze své feudální minulosti podrželo, zejména v oblasti myšlení a chování. Generalita a důstojnictvo císařské armády, jejichž jádro stejně jako u byrokracie tvořilo samurajstvo knížectví Sacuma a Čóšú, si zachovaly stavovskou povýšenost a morálku slepé oddanosti a důvěry ve vůdce, který byl oporou všech, stejně jako byl kdysi kníže záštitou samurajů své družiny. Těmito neformálními vůdci se v japonské armádě stali generálové Aritomo Jamagata, Masatake Terauchi a Giiči Tanaka (Ibid).

Byrokracie a důstojnictvo tvořily zpočátku jednolitý mocenský blok, ale na přelomu století se jeho soudržnost začala uvolňovat. Rozdílné postoje k novým jevům v politickém životě, jako byly politické strany a parlament, vedly vojenské kruhy k úsilí získat co největší nezávislost na civilní složce. Její základy tkvěly už v samotné struktuře mocenských orgánů monarchie. Generální štáby byly přímo podřízeny císaři a vyňaty z pravomoci příslušných ministerstev. Také postavení obou zástupců ozbrojených sil ve vládě, tj. ministra pozemní armády a ministra vojenského námořnictva, bylo výjimečné, neboť jako jediní z ministrů měli právo obracet se přímo k císaři, aniž o svém kroku museli předem spravit předsedu vlády. Dále se ustálila praxe, později zakotvená zákonem, podle níž se pracovníky obou vojenských ministerstev mohly stát pouze vojenské osoby. Zdeňka Vasiljevová ve své publikaci *Dějiny Japonska*, která je dosti výrazně ovlivněna marxistickou doktrínou, přímo píše, že „*mezi světovými válkami byla právě tato ministerstva semeništěm těch nejextrémnějších pravicových živlů.*“ (Vasiljevová, 1986: 373). Je to také dáno tím, že obě ministerstva nepodléhala civilní kontrole. Roku 1900 bylo přímo ustanoveno, že vojenským ministrem se může stát pouze generál nebo admirál v aktivní službě. Toto ustanovení bylo sice roku 1913 změněno jako ústupek politickým stranám, aby se poté roku 1936 jeho platnost obnovila. Tato zásada měla dalekosáhlé důsledky pro vztah vlády a vojenských kruhů. Zatímco při sestavování vlády navrhoval obsazení jednotlivých funkcí císařem jmenovaný ministerský předseda, o kandidátech na křesla vojenských ministrů rozhodovala porada náčelníků generálního štábu, generálního inspektora výcviku a odstupujícího ministra. Armáda a vojenské námořnictvo tak měly v ruce zbraň proti vládě (Humphreys, 1995: 7-8).

Vojenské kruhy si kromě toho systematicky budovaly oporu na územích, která Japonsko dobylo imperialistickou agresí a na něž armáda pohlížela jako na svou výsostnou doménu. Odtud pak často vyvíjela tlak

na vládní kruhy v Tokiu. Správa Liao-tungu, Tchaj-wanu a Koreje byla zpočátku svěřena jim. Pozemní vojska na území severovýchodní Číny se dokonce konstituovala jako samostatný svazek, takzvaná Kuantungská armáda, která byla nositelkou těch nejagresivnějších plánů k dalšímu postupu. Ozbrojené síly v koloniích a obsazených územích se navíc angažovaly v hospodářství, kdy se spojovaly na těchto územích s monopoly (Plowright, 2007: 167).

Vojenské kruhy věnovaly pozornost také šíření svého vlivu mezi japonským lidem. Nejúčinnějším prostředkem byla vojenská prezenční služba, při níž byla ideologické výchově přikládána stejná důležitost jako praktickému výcviku. Aby i po jejím skončení byli záložníci ve stálém kontaktu s armádou, byl roku 1910 založen *Císařský svaz rezervistů*⁸, jehož posláním bylo sdružovat záložníky, posilovat v nich bojového ducha a doplňovat průběžně jejich bojovou přípravu.⁹

Vláda v Japonsku mezi léty 1890 – 1945 byla tedy ústavní. Nikoli však výhradně parlamentní. Ústava dávala různým orgánům rozdílné pravomoci. Tyto orgány lze označit za elity politického systému (Craig – Reischauer, 2000: 219). A kteří političtí aktéři v Japonsku měli v Japonsku důležitou úlohu a formovali či ovlivňovali politické dění?

Jak jsme si již řekli, jednou elitní skupinou byla pozemní armáda a námořnictvo. V systému vlády měla tato skupina pravomoc dvojího druhu. Za prvé, představitelé generálního štábu byli podřízeni přímo císaři a nemuseli se zodpovídat vládě. Jinými slovy, měli tzv. Právo autonomního velení. V určitých kritických situacích, které však nebyly přesně vymezeny, toto právo zanikalo a nastupovala zahraniční politika. Za druhé, vojenské kruhy měly účinný nástroj, jehož pomocí mohly

8 Lze se setkat také s názvem Císařská asociace rezervistů. Japonský výraz: 帝国在郷軍人会, (Teikoku zaigó gundžinkai).

9 帝国在郷軍人会【ていこくざいごうぐんじんかい】, dostupné na: <http://kotobank.jp/word/帝国在郷軍人会>, 14.7. 2013.

ovlivňovat vládu – odstoupením vojenských ministrů si mohla armáda vynutit demisi vlády jako celku a odmítnutím jmenovat jejich nástupce mohla zabránit sestavení nového kabinetu. Na druhé straně však vláda a parlament mohly vyvíjet tlak na armádní složky prostřednictvím vojenských ministrů a cestou kontroly vojenských výdajů. Víc toho nemohly prakticky dělat (Chaurasla, 2003: 90).

Druhou elitní skupinou byla státní byrokracie. O ní jsme částečně již také hovořili. Jednalo se o tzv. císařské úředníky. Jejich moc nebyla odvozena z ústavy, ale pramenila z jejich odpovědnosti za plnění výkonných funkcí. V rámci byrokratického systému hrály osoby ve vedení ústředních ministerstev mimořádně významnou roli. Většinou se rekrutovaly z absolventů právnické fakulty Tokijské univerzity a představovaly výtkvět univerzitní smetánky, která prošla hustým sítím zkoušek, jejichž složení podmiňovalo práci ve státní službě. Státní úředníci vynikali mimořádnými schopnostmi a těšili se vysoké společenské autoritě. Jelikož se od nich očekávala politická neutralita, inklinovali ke konzervatismu, nicméně v některých resortech docházelo k jejich postupné politizaci. Svůj vliv na vládu uplatňovali různými prostředky – připravovali legislativní návrhy předkládané do parlamentu, měli přístup k jednotlivým resortním ministrům, podíleli se na výkladu právních norem a po dosažení důchodového věku obsazovali významné funkce ve vrcholných rozhodovacích orgánech (Ibid: 91).

Dalšího politického aktéra tvořily osoby a kruhy blízké císaři. Císař měl právo jmenovat předsedu vlády, ale obvykle to jeho jménem učinil někdo jiný. Právo jmenovat předsedu vlády bylo nesmírně důležité, neboť premiér mohl sestavit vládu a následně třeba vypsát volby, ve kterých většinou zvítězil. Tento způsob využívání předčasných voleb mohl kdykoli využít v nějaké krizi a ještě z ní vycházel jako vítěz. Zdá se to být velice

dobrá strategie (Craig – Reischauer, 2000: 220;¹⁰). K dalším vlivným osobám blízkým císaři patřil ministr vnitra, ministr pro záležitosti dvora a členové Tajné rady, která měla ústavní právo ratifikovat mezinárodní smlouvy. Její reálná moc vyplývala ze skutečnosti, že ji tvořily významné osoby, zejména bývalí ministři a vysocí vládní úředníci (Craig – Reischauer, 2000: 220).

Vlivnou mocenskou skupinou byly též monopoly zaibacu¹¹, a to i přestože nepatřily k tzv. ústavně zakotveným elitám. Od roku 1915 do roku 1924 vzrostly výdaje na předvolební kampaně z pěti milionů jenů na dvaadvacet. Počet případů úplatkářství a přestupků proti volebnímu řádu se za stejné období téměř zdvojnásobil. Příspěvky na volební kampaň představovaly účinný nástroj politického ovlivňování, ke kterému finanční monopoly sahaly vždy, když se to ukázalo nezbytným. Čas od času se vynořuje otázka, zda zaibacu skutečně ovládaly parlament a celou politickou scénu či nikoli. Pravdou je, že funkce státu a hospodářských organizací byly z větší části odděleny, avšak jejich cíle – upevnění státní moci na straně jedné a hospodářský růst na straně druhé – se většinou vzájemně doplňovaly. A právě díky této jednotě cílů byla spolupráce mezi politickými a ekonomickými kruhy tak bezproblémová. Otázka, zda jsou cíle obou skupin opravdu shodné, se začíná objevovat až ve 20. letech 20. století v období sociálního kriticismu a později na počátku 30. let v souvislosti s hlubokou hospodářskou krizí (Saito, 2011: 124-127; Morck – Nakamura, 2005: 374-377).

Poslední mocenskou elitou byl parlament tvořený Horní sněmovnou, do které byli jmenováni členové císařského rodu, příslušníci šlechty a osoby se zvláštními zásluhami o císařství, a Dolní sněmovnou, kterou obsazovalo 300 poslanců volených na tři roky. Horní sněmovna

10 大日本帝国憲法 (Constitution of the Empire of Japan - aka Meiji Constitution), dostupné na: <http://www.digital.archives.go.jp/gallery/view/detail/detailArchives/0000000005>, 10.4. 2013.

11 Speciální výraz pro monopolní koncerny zakládané v Japonsku.

byla původně zamýšlena jako konzervativní orgán kontroly Dolní sněmovny a není třeba zdůrazňovat, že tuto funkci plnila dokonale. Dolní sněmovna vládla značnými pravomocemi, neboť pouze parlament měl právo schvalovat zákony a musel též schvalovat každé navýšení státního rozpočtu. Právě výsadní právo rozhodovat o změnách rozpočtu učinilo Dolní sněmovnu daleko mocnější, než si tvůrci parlamentního japonského systému připouštěli. Časté navyšování rozpočtu muselo být potvrzováno Dolní sněmovnou, takže se vláda dostala do područí parlamentu a musela ho brát v mnohých oblastech dost výrazně v potaz, aby její návrhy prošly.¹²

Boj mezi těmito skupinami se například projevil v „politické krizi Taišó“. Ta zasáhla ministerského předsedu Saiondžiho. Parlament po něm požadoval, aby se zmenšily výdaje státu a aby realizoval rozpočtové škrty. Vojenští ministři chtěli ale opak - zvýšit rozpočet. Jednání neuspěla a oba ministři rezignovali, aniž by to Saiondžimu oznámili, a tak jeho vláda musela skončit i jako celek. V krizi se spekulovalo, zda-li nechat císaře Taišóa, který nastoupil roku 1912 po Meidžim, vládnout samotného či jak vyřešit celé dění. Nakonec vládu sestavil admirál Jamamoto. Ten s podivem šel ve šlépějích Saiondžiho a nepreferoval armádní element ve vládě. Dokonce umožnil, aby se spousta vlivných úřednických pozic a armádních pozic otevřela širšímu okolí než doposud. Nová možnost nahrazování armádních špiček odrazovala od dalších pokusů ji svrhnout, ačkoli se jim počínání Jamamota hrubě nelíbilo (Craig – Reischauer, 2000: 224-225). Vedlejším produktem vlády Jamamota bylo posílení opozice v parlamentu. Seijúkai jako hlavní politická strana té doby začala ztrácet popularitu a ve volbách v roce 1915 byla poražena novou stranou Dóšikai, která slibovala velké změny, ačkoli byla konzervativního rázu. Ovšem vláda této strany trvala jen tři roky a po neúspěších musela opět své místo přepustit Seijúkai. Do čela se postavil Kei Hara, který rozšířil

12 Srov. 大日本帝国憲法 (Constitution of the Empire of Japan - aka Meiji Constitution), dostupné na: <http://www.digital.archives.go.jp/gallery/view/detail/detailArchives/0000000005>, 10.4. 2013.

demokratické zásady japonské vnitřní politiky, ale na druhou stranu se jakkoli bál šáhnout do pravomoci dalších mocenských skupin, které pro své vládnutí potřeboval. Není se co divit, že se snažil být opatrný. Roku 1921 byl na něj spáchán atentát provedený ultranacionalistou a on zahynul (Ibid: 227). Celé období mezi lety 1912 a 1926 se označuje termínem „demokracie Taišó“, ačkoli mnohé praktiky vládnutí byly na hony vzdálené demokratickému smýšlení, jak ho známe my.

Japonská zahraniční politika se od vojenské expedice na Tchaj-wan v roce 1874 až do anexe Koreje roku 1914 téměř nezměnila. Jednotlivé kroky prováděla vláda pod vedením oligarchie za účelem dosažení obecných cílů. Těmito cíly se rozuměla národní bezpečnost, autonomie a postavení mocnosti. Bezpečnosti bylo dosaženo průmyslovou a vojenskou expanzí, autonomii si Japonsko opětovně zajistilo v polovině 90. let revizí nerovnoprávných smluv a pověst mocnosti si získalo vítězstvím nad Čínou v roce 1895 a následně nad Ruskem 1905. Svoji převahu si dále upevnilo dvoustrannými dohodami s ostatními mocnostmi. Klíčovou dohodou v tomto smyslu byla spojenecká smlouva s Velkou Británií uzavřená v roce 1902 a následně prodloužená v letech 1905 a 1911. Mezi lety 1907 a 1916 Japonsko uzavřelo čtyři smlouvy také s carským Ruskem, kterými si zajistilo své zvláštní postavení v Koreji a v Mandžusku. Vstup Japonska mezi světové mocnosti potvrdily i Spojené státy. Expanzivní politika Japonska v Asii byla logicky odůvodňována teoriemi sociálního darwinismu. Japonsko je nadřazené a má povinnost svým zaostalým asijským sousedům poskytnout pokrok a modernizaci (srov. Saito, 2011: 135-138).

Druhé krátké období v historii japonského imperialismu začíná s první světovou válkou a končí v roce 1922. Na počátku války byly evropské mocnosti plně zaměstnány válečnými operacemi a v oblasti Východní Asie tak vzniklo mocenské vakuum. Japonsko se bez váhání rozhodlo využít této příležitosti. Vázáno spojenectvím s Velkou Británií

okamžitě vyhlásilo válku Německu a zmocnilo se německých držav na Šan-tungu. Následujícího roku předložilo Číně tzv. Jednadvacet požadavků, jimiž sledovalo posílení svých pozic v Mandžusku, které získalo v rusko-japonské válce, a zajištění nových výhod v Číně (Chaurasla, 2003: 126-130).

Washingtonská konference nijak zásadním způsobem nezměnila koloniální rozdělení po první světové válce. Upevnila panství vítězných mocností a stala se garantem, že nebude docházet k novým přerozdělováním a bojům o kolonie.

Toto období japonského imperialismu ne zcela odpovídá Haushoferově představě. Ano, jde správným směrem, co se týče rozšiřování svého Lebensraumu a naplňuje Haushoferovy předpoklady o tvorbě panregionu na Dálném východě, ale rozhodně zde máme spoustu odchylek. Tou nejdůležitější je střetnutí se s Ruskem, které má být další mocností vlastníci svůj panregion. Karl Haushofer nabádá, aby se mocnosti mezi sebou nepouštěly do křížku, dokud nedosáhnou hranic, které vytyčil. Dalším problémem je, že stále chybí nějaký silný militaristický impuls, který by dal imperialismu silnější nádech. V době, o které jsme v této kapitole hovořili, se vnitřní politika stále zdála být dosti demokratická a vojenské kruhy neměly tak obrovskou sílu. Muselo se jít na kompromisy. Můžeme ještě přidat jeden aspekt, který neodpovídá tomu, co Haushofer napsal. Japonský imperialismus má internacinalistické tendence. Řekli jsme si, že Japonci byli nacionalističtí a šovinističtí, co se týče vnitřní politiky. Ale imperialismus vystavili na internacionalismu. Postavili se do role ochránců asijských etnik vůči evropským okupantům a kolonizátorům. Chtěli východní Asii sjednotit na základě odporu vůči Evropanům a upevnit si svou pozici na těchto územích. Každopádně povedlo se to, co Karl Haushofer chtěl. Japonsko se zvedlo a ukázalo světu svoji moc, kterou nebylo radno podceňovat.

Jeho vojenská síla vzrostla neskutečným způsobem. Navíc hospodářská politika zažila obrovský boom. Japonsko bylo k nezastavení.

Jaké postavil Haushofer cíle japonské politiky? Obnovit vztahy s Ruskem. To se dosud nepovedlo. Získání Formosy, Tchaj-wanu, Koreji atd. To vše již Japonsko mělo. Na útok na Havajské ostrovy a do jižní pacifické oblasti si muselo počkat až do druhé světové války. Nalinkované to mělo Japonsko oproti Německu mnohem lépe.

5. Umírající „demokracie“

V roce 1925 byl zvolen předsedou vlády Giiči Tanaka, který měl s vládní funkcí co dočinění již v roce 1918, kdy byl zvolen jako jeden z vojenských ministrů. Jako předseda vlády zastával posilování japonských pozic v Mandžusku a tvrdý postup proti Číňanům. Tvrdý protičínský postup ho ale nakonec stál i křeslo premiéra, jelikož jeho politika vyprovokovala vraždu jednoho projaponsky naladěného ministra. Tanaka se snažil před císařem vše ututlat a též mu vysvětlit, že armáda v tomhle incidentu nemá žádné prsty. Každopádně svoji pravdu se mu nepodařilo obhájit a musel odstoupit ze své pozice (Morton, 1980).

Ačkoli po Tanakovi nastoupila vláda směřující od militarismu spíše k parlamentarismu a vládě politických stran, společenská situace již byla natolik vyhraněná, že se musela silně zabývat vojenskými záležitostmi. V roce 1930 se v Londýně konala námořní konference, která rozšířila původní poměr tonáže bitevních lodí 5 : 5 : 3 stanovený Washingtonskou konferencí i na těžké křižníky a uplatnila poměr 10 : 10 : 7 na lehké křižníky. Hamaguči, tehdejší předseda vlády, stavěl svoji politiku jednak na přátelských vztazích s USA a Velkou Británií, jednak na odhodlání zabránit závodům ve zbrojení, a využil proto umírněné admirály, aby si zajistil ve vojenských námořních kruzích většinovou podporu. Tehdejší

vrchní velitel námořních sil prohlásil, že byl Hamagučim omezován ve svém právu na nejvyšší velení. Situací se zabývaly Tajná rada, Horní sněmovna a strana Seijúkai. Napadly ústupky, které Japonsko udělalo v Londýně. Strana Seijúkai si ale tehdy ještě neuvědomovala, že kritikou strany Minseitó postaví podhoubí pro oslabení moci politických stran jako celku. Hamaguči ale kritice odolával až do listopadu 1930, kdy byl zastřelen jedním z pravicových „vlastenců“ (Craig – Reischauer, 2000: 236;¹³).

Kromě rozruchu nad počtem křižníků občas docházelo, jako ve volbách 1928 a 1930, k vzájemnému osočování do takové míry, že se téměř zdálo, jakoby dvě největší strany usilovaly o urychlený pád demokratické vlády. Minseitó označovala vládu Seijúkai v letech 1927 – 1929 za kabinet firmy (zaibacu) Micui, neboť finanční krize v roce 1927 byla vyřešena způsobem mimořádně výhodným pro Micui. Naproti tomu v roce 1930 nazývala Seijúkai Hamagučiho vládu jako kabinet firmy Micubiši. Mnoho monopolů zaibacu se zjevně podílelo svými peněžními dary na financování volební kampaně a vyšla najevo i celá řada závažných přestupků proti přísným volebním zákonům. Korupce, násobená strádáním, které způsobila hospodářská deprese, a ostrými útoky jak z levého, tak z pravého politického spektra, se stávala stále větším lákadlem a víra ve vládu politických stran postupně upadala, a to dokonce i v období, ve kterém se její výhody zdály být nezvratnými (Craig – Reischauer, 2000: 236-237). To vše nahrávalo armádním kruhům, které se stále více hlásily o moc a o možnost rozhodovat to nejdůležitější politické dění.

Ohlédneme-li se zpět za obdobím 1924 – 1932, ze všeho nejdříve zjistíme, že se jednalo o vládu v rámci ústavních struktur zahrnujících celou řadu mocenských skupin. Vyrovnávání jazýčků mocenských vah se

13 Treaty for the Limitation and Reduction of Naval Armaments, dostupné na:

http://www.microworks.net/pacific/road_to_war/london_treaty.htm, 15.7.2013.

odehrávalo v Dolní sněmovně, společnost byla otevřenější, masové sdělovací prostředky se staly vlivnějšími, hospodářství se postupně diverzifikovalo, avšak nikdy nedošlo ke zformování nové politické struktury. Dokonce ani uzákonění všeobecného volebního práva nenarušilo běžné fungování celého systému. Instituce na střední úrovni – tzn. prefekturální organizace, sdružení válečných veteránů, náboženské asociace, podnikatelské skupiny, policie či nižší byrokracie a vzdělávací systém, které sloužily jako převodní řemen mezi městem či venkovem a prostým lidem – zůstávaly nadále pevné. Muži, kteří nově nabyli volebního práva, byli začleněni do stávajícího politického rámce, a to s minimální šancí na nějakou změnu.

Všeobecné hlasovací právo ovlivnilo socialistické hnutí a dodalo nových sil umírněným odborům a politickým organizacím. Celá řada organizací zastávajících marxistickou ideologii, přijala po roce 1925 parlamentní taktiku politického boje. Jejich sny o volebních ziscích se rozplynuly ve volbách v letech 1928, 1930 a 1932, kdy k jejich překvapení dala většina nových voličů své hlasy dvěma již zavedeným stranám. V Japonsku měl meziválečný socialismus spíše intelektuální rovinu, než nějakou reálnou šanci uspět u mas (Beckmann – Ókubo, 1969; Tsutsui, 2009: 162; Vasiljevová, 1986: 406-408).

Neschopnost dvou hlavních politických stran změnit politickou strukturu zřejmě pramenila z konzervativní povahy jejich vůdců, kteří vstoupili do těchto stran bezprostředně poté, co ukončili relativně dlouhé působení v některé z konzervativněji založené mocenské skupině. Zároveň je však nutné zdůraznit, že politické strany byly tak liberální, jak jen mohly být, pokud měly efektivně spolupracovat s ostatními mocenskými elitami a vyhnout se případným ostrým reakcím ze strany pravice. Obě strany si byly v mnoha ohledech podobné, přinejmenším v době, kdy byly u moci. Rozdíl mezi nimi byl jen zřídka takový, aby probudil u voličů demokratické nadšení. Nicméně tato shoda ve všech

podstatných bodech byla předpokladem politických zisků (srov. Sims, 2001).

Jak vidno, Japonsko se stalo další z mnoha zemí, kde ve dvacátých letech 20. století postupně demokratické principy začaly ztrácet na oblibě. Vlivem vnitřních i vnějších faktorů se začalo volat po efektivnějším způsobu vlády a řešení problémů. A tak se Japonsko vydalo na konci 20. let cestou vzrůstajícího militarismu.

6. Vzestup militarismu

Kdyby Japonsko nebylo v roce 1929 vystaveno vnějším tlakům, zřejmě by pokračovalo v postupném vývoji směrem k parlamentní demokracii v možnostech daných ústavou státu. Dokonce je dosti pravděpodobné, že by vznikl i princip automatického pověření předsedy vítězné strany sestavováním vládního kabinetu. Bohužel ale tento vývoj nebyl úspěšně završen. Neexistoval žádný pokus o návrat k systému kontroly oligarchie, jak ho známe například z období před rokem 1913, ani nedošlo k zásadní změně v systému vládnutí od roku 1890. Jediné, co se odehrávalo, byly přesuny v rovnováze mezi jednotlivými mocenskými skupinami, přičemž armáda získávala postupně převahu nad politickými stranami. Tento sotva znatelný posun vyvolal obrovské změny v politickém diskurzu a politické orientaci, která vedla Japonsko na cestě do druhé světové války. K nejdůležitějším vnějším vlivům patří bezesporu světová hospodářská krize, jež propukla ve Spojených státech amerických v roce 1929, přesun kuomitangských vojsk směrem na sever spolu s růstem čínského nacionalismu, který ohrožoval japonské pozice v Mandžusku, a nástup Hitlera a Mussoliniho k moci v Německu a Itálii.

6.1. Světová hospodářská krize

Hospodářská deprese v Japonsku roku 1926 vyústila následujícího roku v bankovní krizi, která přivedla celou řadu menších bankovních institucí ke krachu. Tento vývoj se odehrával na pozadí relativně nejisté hospodářské situace, ve které se během 20. let ocitla celá japonská ekonomika. Tyto menší krize vyústily v hospodářskou katastrofu poté, co Japonské císařství zasáhla počátkem třicátých let světová hospodářská krize.

Japonský vývoz klesl mezi lety 1929 a 1931 o 50 procent, příjmy dělníků se snížily až o třetinu a nezaměstnanost vzrostla na tři miliony osob. Tyto skutečnosti nejvíce dopadaly na venkovské obyvatelstvo. Japonský venkov nesl hlavní tíhu ekonomické deprese. Roku 1930 navíc přišel do Japonska hladomor, který byl paradoxně vyvolán rekordní úrodou. Díky vysoké úrodě poklesla cena rýže, což samozřejmě mělo dalekosáhlé důsledky pro zisky zemědělského venkovského obyvatelstva. Následujícího roku se trend obrátil a přišel obrovský nedostatek potravin, který byl naopak způsoben silnou neúrodou na severu Japonska, především na ostrově Hokkaido. Farmáři se dostávali na hranici bídy a živořili i v relativně příznivých dobách pro městské obyvatelstvo (Nakamura, 1988: 454-455).

Vina za hospodářskou krizi dopadla samozřejmě na bedra politických stran, jelikož veřejnost si úzce spojovala stranické vůdce s monopoly zaibacu, se státní byrokracií, velkostatkáři a s úředníky. Všechny tyto skupiny parlamentní demokracie měly představu takovou, že hospodářského růstu lze dosáhnout cestou účasti Japonska v mezinárodním ekonomickém řádu, který respektoval státní suverenitu jednotlivých demokratických států. Ve 20. letech se jednalo o přímý důsledek meidžovské představy omezené demokracie a paternalistického kapitalismu, který funguje uvnitř země a navenek spolupracuje se

světovými mocnostmi. To však, jak vidno, při hospodářské depresi nevedlo ke zlepšení ekonomické situace japonských ostrovů, což společnost vnímala dosti negativně. Světová hospodářská krize nastolila otázku funkčnosti mezinárodního ekonomického řádu, která ale zpětně vyvolala pochyby o smyslu takového společenství demokratických států a o účelnosti vlády parlamentních stran. Současný nástup fašistů v Itálii a nacistů v Německu přispěl k růstu antidemokratických sil v Japonsku. Mnoho lidí přikládalo mimořádný význam skutečnosti, že se Německo, nejobdivovanější ze západních států a vzor pro japonský ústavní systém, odvrátilo od demokracie a vydalo se cestou autoritářské militaristické politiky (Craig – Reischauer, 2000: 239; Nakamura, 1988: 455-456).

Všechny tyto události oživily nevyřešenou otázku Ústavy Meidži – a to, kdo má vládnout? Kdo nejlépe reprezentuje vůli císaře a zájmy lidu? Jsou to politikové, přísluhovači monopolů zaibacu, kteří úzce spolupracují s byrokracií, pod kterou tak strádá japonský venkov? Či se k vládě nejlépe hodí císařská armáda, která si uchovala čest a smysl pro povinnost, tedy důležité charakteristiky samurajského období? Jak jsme si již uvedli u kapitol o Karlu Haushoferovi, hospodářská krize se může stát jedním z fenoménů, proč se japonská společnost, stejně jako třeba v Německu, militarizovala. Lidé hledali jistotu, kterou ale nedokázala činnost demokratického zřízení a skupin ho reprezentujících naplnit. Diskuze nad Ústavou Meidži a způsobem vládnutí je nezvratným důkazem, že tomu tak skutečně bylo. Řekli jsme si, že se obrovsky zvedla nezaměstnanost, takže trh práce nedokázal uspokojit potřeby velkých mas japonského obyvatelstva. A ke komu vzhlížet, když politické strany a jejich zpřízněné mocenské skupiny neví, jak se problému zbavit? Německo poskytlo perfektní ukázkou, že to jde. Ale pouze za cenu odstranění demokratického řádu a výrazného zapojení armády do politického rozhodování.

Představitelé armády uvažovali přesně v takových dimenzích. Ano, jsme to my, kdo vám nabídne pořádek a lepší život. Otevřela se otázka,

zda-li si Japonsko může dovolit závislost na světovém hospodářství s ohledem na rostoucí celní bariéry, protesty proti lacinému japonskému zboží a vzhledem k problému surovinových zdrojů a nových odbytišť japonských výrobků. Argumentovali, že zahraniční vojenskou expanzí lze vytvořit autonomní říši, v jejímž rámci může být Japonsko uchráněno před rozmary světové ekonomiky, jinými slovy řízené imperiální hospodářství, v jehož rámci bude zajištěna životní úroveň všech (srov. Craig – Reischauer, 2000: 240). Co myšlenky představitelů armády jasně vykreslují? Haushoferův důraz na autarkii. Autarkie se dostala do vnitřní politiky Japonského císařství. Imperialismus a zabírání nového prostoru na mapě světa (rozuměj nového Lebensraumu), měl dovést Japonsko k lepším zítřkům a k lepší životní úrovni. Taková byla idea armádních špiček. Jak se dále dozvíme, nezůstalo to pouze u rétoriky, ale získání nového Lebensraumu a snaha o dosažení autarkie a nezávislosti na ekonomickém světovém řádu se velice brzy začaly projevovat i v politice zahraniční.

6.2. Armáda v politice

Armáda vycházela z hospodářské krize dosti posílena. A to nejen díky podpoře obyvatelstva, ale i díky tomu, že generální štáb byl přímo podřízen císaři, jenž byl hlavní mocenskou autoritou japonského státu. Jako důsledek takové pozice jsou akce v Mandžusku.

Zapojení armády a konečně i celého Japonska do událostí v Mandžusku mělo podstatně hlubší kořeny než jen pouhý imperialismus. V obecném povědomí obyvatelstva přežívalo Mandžusko jako „odškodné“ za životy 100 000 Japonců padlých v Rusko-japonské válce. Vojenští stratégové viděli v Mandžusku nárazník proti ruskému vlivu ze severu. Vojenské úvahy posílila po roce 1918 i politika šíření komunismu. Ze všech zahraničních investic v této oblasti bylo 75 procent japonského

původu. V Mandžusku žil téměř milion japonských státních příslušníků a v této oblasti se také koncentroval obchod s Čínou. Význam Mandžuska pro Japonsko se pak výrazně projevil v hospodářské recesi. Podnítila se tím i myšlenka dostat Mandžusko do hlubší kontroly ze strany Japonského císařství (Vasiljevová, 1986: 428).

I přes všechny tyto rozličné zájmy Japonsko nemělo v úmyslu učinit z Mandžuska pouhou kolonií. Spokojilo se s udržení formální čínské suverenity při existenci loutkové vlády. Byla nastavena poměrná rovnováha s Čínou. Tato rovnováha se ale koncem 20. let začala hroutit, jelikož v letech 1926 – 1928 se ozývaly hlasy nacionalistů volající po sjednocení Číny a roustoucí čínský nacionalismus stále silněji ohrožoval pozice Japonska v Mandžusku. Pokud si Japonsko chtělo udržet své pozice v Mandžusku, vojenský zásah byl nevyhnutelný. K tomuto závěru došla i většina politických stran a všechny armádní skupiny se shodly na nutnosti nějakého zásahu. V srpnu 1931 vypracoval Minami, nejvlivnější z umírněných generálů, strategický plán. Byla tu ale i druhá skupina, armádní specialisté na čínskou problematiku vedení generálem Tatekawou, která dávala přednost přímé vojenské akci, stejně jako většina polních velitelů v Tokiu i v kuantungské armádě rozmístěné v Mandžusku (Craig – Reischauer, 2000: 242).

Mukdenský incident, který vyústil v obsazení Mandžuska japonskou armádou, bývá často popisován jako smělá akce provedená nižšími důstojníky bez vědomí jejich velitelů. Není to ale pravda. Původními autory celé akce byli opravdu pouze polní velitelé kuantungské armády plukovník Itagaki a podplukovník Išiwara, avšak Tatekawa a ostatní členové generálního štábu byli Itagakim dobře informováni, že se chystá vyprovokovat incident, který by umožnil Japoncům obsadit Mandžusko. A nikdo se nepostavil proti. A tak 18. září 1931 došlo k inscenovanému výbuchu na Jihomandžuské dráze, po kterém byl nařízen útok na čínskou posádku v Mukdenu. Později se zapojila celá kuantungská armáda, která

postupně do počátku roku 1932 zabrala celé Mandžusko. Japonská vláda byla silně proti invazi a žádala navrácení kuantungské armády do pozic před konfliktem. Ale nedokázala armádu vůbec kontrolovat. Ta válčila bez posvěcení politických stran. V březnu 1932 byl vyhlášen „nezávislý“ stát Man-čou-kuo (Mandžukuo), v jehož čele stanul poslední císař čchingské dynastie Pchu I. Na jaře 1932 navštívila Mandžusko zvláštní komise Společnosti národů pod vedením lorda Lyttona, která označila Japonsko za agresora. Její zpráva byla předložena Valnému shromáždění Společnosti národů, ze které Japonsko následujícího roku vystoupilo (Craig – Reischauer, 2000: 243; Ferrell, 1955: 66-67; Vasiljevová, 1986: 428-429). To podněcuje myšlenku, že zájem získat autarkii a Lebensraum vojenskou silou ve vnitřní politice převážil nad zájmem obchodu a nad rozvíjením styků s dalšími mocnostmi.

Wakuciho tehdejší vláda nebyla schopna přijmout žádné efektivní kroky, neboť byla ve svých názorech roztržštěná. Ačkoli jsme si řekli, že jednotně hlásala ukončení bojů, byli v ní ministři, kteří postup kuantungské armády podporovali. Většina jen mlčky odsuzovala agresi a pouze dva ministři vystoupili otevřeně proti ní. Takto rozštěpený kabinet nakonec v prosinci odstoupil a sestavením vlády nové byl pověřen Inukai, poslední předválečný premiér z řad politických stran. Jeho strana Seijūkai se také zmítala v rozdílných postojích. Jedna frakce vojenskou expanzi plně schvalovala. Většina, včetně předsedy vlády, souhlasila s obsazením Mandžuska, ale odmítala další výboje do Číny. Inukai, který dlouhou dobu bojoval o předsednické křeslo ve straně, těžce nesl zejména skutečnost, že armáda si uzurpovala rozhodovací funkce vlády. Pokusil se proto jednat s Číňany přímo. Inukai se také marně snažil získat od císaře pověření, díky němuž by mohl kontrolovat armádu v Mandžusku. Všechny jeho pokusy dát dění v Mandžusku do pořádku se minuly účinkem a sám Inukai byl nakonec 15. května 1932 zavražděn ultranacionalisty (Craig – Reischauer, 2000: 244).

V tomto ohledu se politické strany staly obětí metod, které samy po celých 40 let s úspěchem používaly. K moci se dostaly manipulací jinými mocenskými elitami a nalézáním vzájemných kompromisů. V roce 1932 však kompromis mohl vést jen k oslabení jejich vlastní moci. Politické strany potřebovaly silného vůdce, který by se dokázal postavit na odpor armádě a bojoval by za stranickou věc. Nikdo takový však na obzoru nebyl.

Rok 1932 znamenal dno hospodářské recese a vrchol aktivit revoluční pravice. Mnoho lidí bojovně naladěných vítězstvím v Mandžusku, srážkami mezi japonskými a čínskými jednotkami, ke kterým došlo v Šanghaji v lednu a únoru, a vlasteneckými atentáty na významné osobnosti politiky věřili, že předsedou vlády by se měl stát armádní generál. Za této situace bylo pro politické strany nejlepší, co se mohlo udělat, jmenovat umírněného admirála Saitóa předsedou vlády a doufat v postupné sladění umírněných představitelů armády s politickými stranami. Po Saitóovi ještě vládl admirál Okada. Oba dva patřili k vojenským kruhům a byli i přes svůj umírněný postoj pro ostatní členy armády přijatelní. Saitóova vláda „národní jednoty“ byla sestavena z bývalých byrokratů a politiků nominovaných oběma stranami. Kvůli rozštěpení do frakcí a vzájemné nevráživosti byly strany ochotny přijmout své oslabení ministerských rolí ve vládě. Politické strany pokračovaly v ostré kritice armády z pudy parlamentu, všeobecně však čtyři roky Saitóovy a Okadovy vlády vypovídaly o neustálém ústupu od politiky 20. let, tedy naklonit jazýček vah na stranu politických stran (Craig – Reischauer, 2000: 244-245; Gordon, 2013; Jayapalan, 2000: 121-124).

6.3. Radikální pravice

Do poloviny 20. let existovalo jen velmi málo občanských vlasteneckých společností. Později se začaly množit a v průběhu 30. a 40. let dosáhl jejich počet závratné výše. Po ideologické stránce všechny

hlásaly oddanost císaři, národní politiku a tradiční japonské hodnoty jako harmonii a povinnost. Podle mého mínění se takto smýšlející skupiny inspirovaly v tradičním japonském náboženství, v šintoismu.

Šintó (šintoismus)¹⁴

Šintó patří v Japonsku k jedním relativně formalizovaným náboženským tradicím. Vedle šintoismu nalezneme na japonských ostrovech ještě například buddhismus, křesťanství, konfucianismus, taoismus a mnoho dalších kultů lidového náboženství (Earhart, 1998: 26).

Šintoismus představuje souhrn japonskému národu nejvlastnějších náboženských představ, jež se vyvinuly především z pravěkého kultu přírodních sil. Slovem *šintó* tak označujeme především komplex náboženských představ a jevů, vztahujících se k nejstarší japonské kultuře. Doslova termín šintó znamená „cesta kami“. *Kami* může označovat „božství, bůh, božstvo“.¹⁵

Podíváme-li se na to konkrétněji, kami tak může být viděn jako stvůrce všeho - stvůrce vesmíru, tak ale tímto termínem můžeme mít na mysli čistě jen nějaké přirozené jsoucné přírodního světa (stromu, hory, vodopádu apod.). Lidé žijící v nějaké oblasti si slibují od místních kami prospěch v jejich živobytí, nakloní-li si je na svoji stranu. Moc kami je silou, jež je přítomna za každou životní formou i v životě samém (Earhart, 1998: 26-27; Herbert, 2011: 10).

V původním podání kami nemají žádnou podobu. Existuje také pojem náboženského tabu, *kegare*, jež odpuzuje kami. Tohoto

14 Text o šintoismu přejatý ze seminární práce *Animismus, environmentalismus a šintó ve vybraných anime*, která byla vypracována ke kurzu KAP/PIHN v akademické roce 2012/2013.

15 V japonštině „kami“ může znamenat také papír, vlasy či vrch. Shoda je ale pouze fonetická. Pro všechny významy existují odlišné znaky kanji.

„znečištění“ se lze zbavit očištěnou či dočasným opuštěním společnosti, protože se může přenést také na další jedince. V norito, modlitebních vyznáních z roku 927, se mezi kegare uvádějí věci jako výkaly, krev, smrt, kterou člověk zapříčinil jinému živému tvorovi, a také oběti přírodních katastrof či lidé, jež spáchali zločin proti společnosti. V pozdějších dobách se kegare staly i zločiny jako loupež či žhářství. V sexuální oblasti byl zapovězený jen incest a sodomie.¹⁶ Pojetí kegare připomíná i mýtus o Izanagim a Izanami, božských manželích, jež stvořili japonské ostrovy.¹⁷ Účinným prostředkem na očištění od kegare byla především voda, dokonce se prováděl obřad velké očisty, óharae, jež prováděl císař každý rok jako pokání za provinění, „cumi“. Cumi v moderní japonštině znamená hřích, ale je to pojem blízký kegare a kromě chtěných provinění jako vražda se do něj řadily i nemoci a přírodní katastrofy.

Jedním ze základních znaků šintó je velice úzký vztah mezi lidmi a božstvím. To je například dobře čitelné v japonských obydlích, kde dodnes bývá oltářík, na nějž členové rodiny kladou drobnou oběť (především květiny a jídlo). Víra ve všudypřítomnost kami lidi utvrzuje v tom, že přebývá i v jejich domech, a tak má smysl se se svými prosbami o požehnání obracet přímo ve svých domácnostech.

¹⁶ Šintoismus, dostupné na: <http://www.japonsko.info/sintoismus.php>, 5.12.2012.

¹⁷ Izanagi společně se svou sestrou a zároveň družkou Izanami byli pověřeni dokončit stvoření Země. Mimo jiné měli vytvořit i mnoho ostrovů jako Onogoro apod. Brzy začala Izanami čekat s Izanagim dítě. Když však porodila ohňového boha Kagu-cučiho, spálilo ji to na popel a z popela povstali další kami. Izanagi se poté vydal do podsvětí svou ženu hledat. Izanami našel, avšak kvůli pekelné nečistotě se spokojil pouze s tím, že ji naposledy uvidí a vrátil se zpět na zem. Když se ve vodě omýval od pekelných splašků, z jeho levého oka se zrodila Amaterasu, která je zřejmě nejvýznamnější bohyní šintoismu vůbec.

Viz kronika Kodžiki: dostupné na: <http://www.cadpress.sk/kodziki.htm>, 5.12.2012.

Japonský naskenovaný originál z roku 1644:

http://archive.wul.waseda.ac.jp/kosho/ri05/ri05_04868/ri05_04868_0003/ri05_04868_0003.pdf
f.

Šintoismus klade velký důraz na čistotu a očistu, což je vidět při vstupu do každé šintoistické svatyně, kde si musí návštěvník očistit ruce a ústa vodou, než do ní vstoupí a přijdou do styku s kami. Obřady šintó se váží k sezonním svátkům, které často souvisejí s cyklem zemědělských prací. Z toho vyplývá, že šintoismus vždy dával přednost bezprostřednímu obdivu přírody a vřelému přijetí požehnání kami před nějakou složitější věroukou a abstraktní filozofií. Jádro šintoistického ideálu tkví ve snaze vést čistý a upřímný život pod ochranou božství (Earhart, 1998: 26-27).

Většina z těchto radikálních pravicových skupin vystupovala proti internacionalismu a podporovala japonskou expanzi a panasiatismus, politické sjednocení všech asijských států. Další součástí radikálního pravicového hnutí 30. let tvořily skupiny mladých důstojníků pozemní armády a námořnictva. Tito důstojníci nastoupili po ukončení středního vzdělání do vojenských škol a ve svých názorech byli mnohem konzervativnější než ostatní části společnosti. Do značné míry měli pochopení pro neutěšenou situaci, do které se dostal venkov během hospodářské recese, neboť právě odtud většina z nich původně pocházela. Někteří byli ovlivněni tradiční myšlenkou morálně čisté přímé akce namířené na svržení zkorumpované vlády politických stran (Craig – Reischauer, 2000: 245).

V roce 1931 se vojenské a civilní ultranacionalistické skupiny spojily ke dvěma pokusům o svržení vlády a nastolení „státu národní obrany“ v čele s kabinetem vedeným armádou. Obě spiknutí skončila neúspěchem. Počátkem roku 1932 zavraždili stoupenci občanské *Ligy krve* jednoho politika a představitele vrcholného vedení firmy Macui. Dne 15. května 1932, jak již bylo řečeno, spáchala skupinka nižších důstojníků pozemní armády a námořnictva společně s vlasteneckými rolnickými oddíly atentát na předsedu vlády Inukaie a zaútočila na sídlo strany

Seijúkai, Japonskou národní banku, různé vládní budovy a ústředí tokijské policie. Posledním a největším pokusem radikální pravice o puč bylo povstání příslušníků první divize 26. února 1936. Mladí důstojníci vyrazili se 1400 vojáky do ulic Tokia. Zaútočili na vládní úřady, zavraždili několik ministrů a členů Ministerstva pro záležitosti dvora. Tři dny obléhali centrum města. Vojáci obsadili budovu parlamentu, Ministerstvo pozemní armády, generální štáb a řadu dalších vládních budov. Generálové pozemní armády se chtěli zpočátku s povstalci dohodnout. Vysocí důstojníci v okolí trůnu však naléhali na císaře, aby přijal tvrdá opatření, a také ostatní mocenské elity, včetně námořnictva, se spojily proti povstání. Dne 29. února byly povstalci označeni za vzbouřence a vzpoura byla násilně potlačena vojáky převelenými do Tokia z venkova na základě zvláštního rozkazu (Skya, 2009: 236-237).

Poté následovaly čistky mezi generály pozemní armády. Byla to doba, kdy moc přešla do rukou vysokých důstojníků, kteří později zavlekli Japonsko do druhé světové války. Vůdci povstání byli urychleně odsouzeni a popraveni a byly rozšířeny pravomoce vojenské policie. Obnovení disciplíny a pořádku v armádě v žádném případě neznamenal, že se armáda jako mocenská elita té doby odpolitizovala. Naopak její hlas byl nyní v Japonsku mnohem hlasitější. Hrozba obnovení násilí v případě, že armáda nebude mít volné ruce, sloužila jako pádný argument v politických radách a stala se určujícím faktorem v zahraniční politice (Craig – Reischauer, 2000: 245-246).

Druhým výsledkem období teroru byl útlak namířený nejprve proti příznivcům levice a posléze i proti liberálům. Pod tlakem pravice začala řada členů vlády, a to včetně stranických politiků, zesilovat pronásledování levice, aby tak ukázala své vlastenectví. Jako první přišla na řadu radikální levice otevřeně hlásající útok na císaře. V roce 1932 bylo zatčeno 1500 socialistů, komunistů a odborových předáků a stejný počet pak v následujícím roce. Mnoho z nich se ocitlo ve vězení, někteří

byli popraveni. Od roku 1933 došlo i na liberálně smýšlející (Axelbank, 2011: 50-56).

Radikální pravice měla v politickém systému 30. let silné postavení. Japonsko se vydalo úplně stejnou cestou jako Německo. Hlavní odpůrci režimu byli zatýkáni či vězněni a likvidovala se konkurence ve vlastních řadách. Úplně stejný scénář zaujala po svém nástupu k moci také německá NSDAP. Obě doktríny, jak ta německá, tak ta japonská, byly silně ovlivněny nacionalismem, šovinismem a vírou ve vůdčí osobnost, která vyvede společnost z krize a nastolí lepší řád. V Německu jí byl Adolf Hitler a v Japonsku nedotknutelná osoba císaře. Karl Haushofer ve svých pracích zmiňuje nacionalismus jako důležitou složku k sebeuvědomění si své výjimečnosti. Nacionalismus se také stává hnacím motorem ukázat své umění i za hranicemi a roztáčí se tak kolotoč expanzivní politiky. Nacionalismus vede k expanzím, expanze cílí na autarkii a dosažení autarkie podněcuje k novému geopolitickému řádu nastolenému Haushoferovou teorií.

Vliv armády se naplno objevil v druhé polovině 30. let. Hiroto, předseda vlády po Okadovi, se svým kabinetem schválil kontrolu nebezpečných myšlenkových proudů, jimiž byla právě levice a liberalismus. Schválen byl také navýšený rozpočet pro pokrytí výdajů armády na její modernizaci. Vláda též v zahraniční politice prosazovala tvrdý postoj k Číně, nárokovala si jižní oblasti Číny a v prosinci 1936 podepsala s Německem pakt proti Kominterně (Craig – Reischauer, 2000: 247).

Politické strany se ale nehodlaly vzdát a několikrát se i jim podařilo militaristicky laděné vlády svrhnout. Situaci musel vyřešit až princ Fumimaro Konoé, který byl přijatelný pro obě dvě znesvářené strany. Ovšem ani on nedokázal nakonec odolat armádním kruhům, jelikož měsíc

po jeho nástupu vypukla válka a on musel chtít nechtě plnit požadavky armády (Yoshitake, 1983;¹⁸).

7. Období válečné – zahraničně-politické vztahy a důsledky převahy armády ve vnitřní politice (Doslov)

7.1. Válka v Číně

V roce 1937 vycházely veškeré plány japonské generality z předpokladu, že jediným skutečným nepřítelem Japonska ve Východní Asii je Sovětský svaz. To však ale koliduje s Haushoferovou doktrínou, že mocnosti při budování svého panregionu by se neměly nijak ohrožovat a nemělo by mezi nimi docházet ke křížku. Do roku 1935 umístil SSSR na Dálném východě více mužů, větší počet letadel a početnější motorizovanou sílu, než mělo Japonsko v Mandžukuu. Na 7. kongresu Kominterny v roce 1935 navíc byly fašistické státy Německo a Japonsko oficiálně prohlášeny za nepřítel Sovětského svazu. V březnu 1936 uzavřel Sovětský svaz s Mongolskem smlouvu o vzájemné obraně a těžil také i z jednotné národní fronty, která od roku 1936 spojovala Kuomitang a čínské komunisty. Aby se japonská armáda dokázala vyrovnat vojenské síle SSSR ve Východní Asii, přijala v létě 1937 pětiletý plán výroby válečného materiálu. Jeho splnění si však vyžadovalo čas a klid, a proto byla totální válka v Číně to poslední, co Japonsko potřebovalo. To se ovšem vůbec nepodařilo, jelikož 7. července 1937 v oblasti Pekingu došlo k potyčce čínských a japonských oddílů. Tato menší roztržka nakonec vyústila v totální válku, které se Japonsko chtělo vyhnout (Craig – Reischauer, 2000: 249).

¹⁸ 近衛文麿公関係文書, dostupné na: <http://www.wul.waseda.ac.jp/CLIB/MICRO/konoe.html>, 22.7.2013.

S tím, jak boje sílily, rostly i nálady požadující rázný úder proti nacionalistické Číně. Generální štáb argumentoval, že pokud padne čínské hlavní město Nanking, čínská vláda přistoupí na japonské požadavky. Nanking byl obsazen v prosinci 1937. Jelikož však vůdce nacionalistů generál Čankajšek pokračoval v odporu, v lednu 1938 padlo rozhodnutí zahájit mohutnou ofenzivu v celé Číně s cílem ustavit novou centrální vládu ochotnou kolaborovat s Japonci. Do října 1938 padl také Chan-kcou a Kanton. Hrozba SSSR na severu ale přinutila Japonsko k částečnému omezení bojových akcí v Číně na pouhou kontrolu strategicky významných železničních tratí a největších měst. Dne 3. listopadu vyhlásil Konoe ustavení japonského Nového pořádku ve Východní Asii. Japonci jistotu doufali, že se Čankajšek vzdá a přijme funkci předsedy kolaborantské vlády kontrolované Japonskem. Když se tato očekávání ukázala lichá, Japonci se obrátili na Čankajškova rivala Wang-Ťing-weje, který v březnu 1940 přijal funkci předsedy loutkové vlády v Nankingu (Craig – Reischauer, 2000: 250; Nakamura, 1988: 484-485).

7.2. Příprava na válku v Tichomoří

V roce 1937 zahajuje Japonsko, které již dva roky předtím bylo nuceno vystoupit z londýnských dohod o složení námořnictva, ambiciózní program budování námořních sil. Celý plán se prováděl v nejvyšší tajnosti, aby nevzbudil obavy USA a Velké Británie. Do roku 1940 tak Japonsko vybudovalo mimořádně silné loďstvo. Představitelé námořnictva si dobře uvědomovali, že japonská flotila není schopna operovat ve více světových oceánech. Ale věděli, že je dostatečně silná na to, aby se mohla v tichomořských vodách postavit jakékoli mocnosti.

Po vystoupení z odzbrojovacího systému, které stejně jako odchod ze Společnosti národů dále oslabil vztahy se Spojenými státy a Velkou

Británií, se Japonsko vydalo cestou těsnějšího sblížení s Německem a Itálií (Craig – Reischauer, 2000: 250).

Od konce roku 1938 se hlavním japonským problémem stala otázka, jak zklidnit situaci v Číně. Každá nová vláda vyhlášovala svůj úmysl vyvést japonskou armádu z Číny, přirozeně za podmínek výhodné pro Japonsko. Druhým problémem byly vztahy se SSSR. Pro SSSR byla hrozba také Německo, a proto vztahy s tímto státem měly pro Japonské císařství velký význam. Třetím problémem byla americká námořní flotila, kterou admirálové považovali jako největší hrozbu a jako potenciálního největšího nepřítele. A tak se svým chováním Japonsko snažilo nepopudit si USA proti sobě. Dalším problémem byla jihovýchodní Asie, kterou chtělo Japonsko ovládnout pro své autarkní hospodářství. Ale proti sobě mělo nizozemskou, britskou a francouzskou koloniální správu (Ibid: 251).

Během první poloviny roku 1939 se Japonsko snažilo upevnit svoji pozici vůči SSSR a pomocí výhrůžek, že uzavře spojení s Německem a Itálií nebo s Velkou Británií, vyvíjelo tlak na čínskou vládu. Tehdejší Hiranumova vláda se klanila spíše k Německu. To však nebylo ochotno uzavřít spojení s Japonskem pouze proti SSSR a trvalo na tom, aby se Japonsko zároveň otevřeně postavilo proti Británii a USA. Spojení za těchto podmínek Japonsko ale odmítlo, jelikož to kolidovalo se zájmy v Pacifiku a se strachem z flotily USA. Německo navíc později podepsalo se SSSR pakt o neútočení a zahájilo válku na Západě. To japonskou vládu vyvedlo natolik z míry, že nešetřila slovy zrady. Výsledkem totiž bylo, že SSSR vědom si smlouvou s Německem mohl přesunout své jednotky k Číně, čímž dosti zkomplikoval japonské plány. Japonsko hledalo spojence jinde, ale kvůli agresi v Číně nikdo jiný nechtěl jít do smluvního vztahu (srov. Vasiljevová, 1986: 438).

Rok 1940 je ale opět plný zvrátů v zahraniční politice Japonska. To bylo překvapeno silou Německa a jeho úspěchy v Evropě. Navíc se

očekávala brzká kapitulace Británie. Po návratu Konoeho do čela vlády se začala vést opětovná jednání s Německem. Dne 27. září 1940 podepsala tato vláda s Německem a Itálií Pakt tří, kterým byla dobudována Osa Berlín-Řím-Tokio. Smlouva stanovila, že signatáři vstoupí do války proti jakékoli mocnosti, která napadne jednu ze tří smluvních stran, s výjimkou těch států, které jsou v okamžiku podepsání smlouvy již ve válečném stavu s některou ze smluvních stran.¹⁹ Navíc Německo zprostředkovalo Japonsku jednání se SSSR, jehož výsledkem byla smlouva o vzájemné neutralitě. Haushoferovská vize spolupráce Japonska a Německa se dobudovala. Také rozdělení vlivu mezi Německo, SSSR a Japonsko je důležitou součástí, jak se vyhnout konfrontaci mezi panregionálními mocnostmi. Každopádně tomu předcházely velmi velké zvraty, které neměly s jeho vizí nového pořádku světa nic společného. Co dále Japonsko tímto spojenectvím sledovalo? Získání asijských kolonií poražených evropských států, konec pomoci Číně ze strany SSSR a izolaci USA.

USA jako protiakci podepsání smluv omezily vývoz leteckého benzínu, oceli a železného šrotu do Japonska, což trochu nadělalo problémy armádě. Japonsko se začalo připravovat na invazi do jihovýchodní Asie, jelikož se obávalo úplného embarga ze strany USA. Nutností bylo získat ropu. Váhalo se ale, zda-li má smysl jít do války s Velkou Británií v koloniích, když Německu stále odolávala. Navíc USA deklarovaly postoj, že stojí za Británií. V červnu 1941 ale přišel šok. Německo zaútočilo na SSSR a žádalo Japonsko o otevření fronty na východě. Na císařské konferenci 2. července se rozhodlo zaútočit na SSSR jen v případě, že německá armáda dosáhne na západě zřejmého vítězství. Postup německého wehrmachtu byl ale zastaven před Moskvou, takže Japonsko se rozhodlo neporušit smlouvu o neutralitě. Začalo se tak

¹⁹ Three-Power Pact Between Germany, Italy, and Japan, Signed at Berlin, September 27, 1940, dostupné na: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/triparti.asp>, 11.4. 2013.

definitivně připravovat na postup na jih, ačkoli hrozil střet s Velkou Británií a USA (Huffman, 2010: 91-108).

Japonské oddíly tak vstoupily do jižní Indočíny v červenci 1941 a USA zareagovaly totálním embargem na veškeré vývozy do Japonska. Dovoz ropy se ztenčil o 90 procent a zásoby paliva mělo Japonsko na pouhé dva měsíce. Započaly jednání se Spojenými státy za cílem zrušit embargo. V krizové situaci pak bylo Japonsko připraveno vstoupit s USA do války jako rovný s rovným. Japonská vláda navrhla za ropu a americké nezasahování v Číně stáhnutí svých vojsk z Indočíny. Ačkoli Roosevelt to považoval za zajímavý návrh, americký ministr zahraničí Hull to odmítl a požadoval stáhnutí také z Číny. Japonsko se rozhodlo od jednání s USA nakonec upustit a 7. prosince 1941 zaútočilo na Pearl Harbor (Nakamura, 1988: 485). Tímto krokem, stejně jako Německo útokem na SSSR, se vymklo Haushoferově geopolitické vizi. Upřednostnilo útok na jinou panregionální velmoc před snahou dokončit autarkické snažení v jihovýchodní Asii.

7.3. Válka v Tichomoří

Překvapivý útok japonských letadel vedený z letadlových lodí potopil onoho rána 7. prosince 1941 sedm amerických bitevních lodí i mnoho dalších menších plavidel a zničil více jak polovinu amerických letadel v Pearl Harboru a na dalších amerických základnách na Havaji. Pro Japonsko to bylo velké taktické vítězství. Veřejné mínění v USA, po dlouhou dobu rozdělené izolacionismem, se naráz sjednotilo. Postupné pronikání Japonska do jihovýchodní Asie by u Američanů vyvolávalo nejistotu a vzájemné názorové třenice, ale útok na Pearl Harbor jimi hluboce otřásl a povzbudil celonárodní válečné úsilí (Fitzgerald, 2006: 8-13).

Šok se ještě znásobil poté, co Američané zjistili, že ztráty v Pearl Harboru způsobila spíše jejich vlastní nedbalost, než-li nedostatky technického rázu. Americký velvyslanec Crew varoval z Tokia, že by Japonsko mohlo zaútořit stejně neočekávaně jako v předchozích válkách a po rozluštění japonských tajných depeší Washington očekával útok již po několik týdnů. V Pearl Harboru byly po zpozorování nepřátelských ponorek vypuštěny hlubinné pumy a radary zachytily blížící se letadla dávno před útokem. Přesto onoho nedělního rána americké síly nebezpečí ignorovaly (Henshall, 2012: 127).

Katastrofa v Pearl Harboru by mohla být dokonce ještě daleko rozsáhlejší, kdyby tři letadlové lodě pacifické flotily nebyly právě na moři a vyhnuly se tak poškození. Další pohroma pro USA vzápětí následovala na Filipínách, kde Japonci zničily americké bombardéry a stíhačky. Následujícího dne navíc byly potopeny ještě britská válečná loď Prince of Wales a bitevní křižník Repulse u Malajsie. Japonci zahájili mohutnou ofenzivu vedenou přes Filipíny k Borneu a Celebes a přes Malajsii a Sumatru k Jávě. Následně japonské pozemní oddíly obsadily Singapur. Tato velká námořní základna, která byla opevněna pouze proti útoku z moře, padla v únoru 1942. Na pevnině Japonsko postupovalo z Indočíny do Thajska a Barmy. Mohutný útok podniklo Japonsko také v Pacifiku. Proniklo do Nové Guineje, na Šalamounovy, Lagunovy a Gilbertovy ostrovy. V létě 1942 ovládalo Japonsko rozsáhlou pevninskou a námořní říši rozprostírající se od jižního Sachalinu až téměř k Austrálii v délce 4000 mil a od východních břehů Barmy až ke Gilbertovým ostrovům v délce 6000 mil (Craig – Reischauer, 2000: 261; Henshall, 2012: 127).

Ve druhé fázi války, od poloviny roku 1942 do poloviny roku 1944, se Japonsko snažilo své panství rozvíjet a hospodářsky využívat. Japonci se pokoušeli odstranit dlouhodobě zavedené struktury západní koloniální správy a zároveň uspokojit svoji potřebu nových surovinových zdrojů a odbytišť, která vyvstala v období hospodářské deprese a následného

politického vývoje 30. let a která celé tažení na jih v podstatě podnítila. Japonsko usilovalo o dosažení obou dvou cílů současně vytvořením tzv. sféry společného rozkvětu Velké Východní Asie, autarkního ekonomického společenství vzájemně výhodného pro Japonsko tak i pro okupované země. Téměř vše sedělo, jak si to Karl Haushofer představoval. Japonsko nestihlo obsadit pouze Přední Indii, Austrálii a Nový Zéland, které měly podle Haushoferovy geopolitické teorie patřit též do sféry vlivu Japonského císařství. Ale na rozdíl od Německa se mu v první fázi války podařilo to, o čem Haushofer psal. Dosáhnout tak velkého území, aby mocnost byla schopna autarkie. A o to se Japonsko vehementně snažilo a velice dobře se mu to dařilo naplňovat, dokud Spojenci nezačali obracet kartu vítězství na svoji stranu. Prakticky podle mého názoru můžeme říci, že kdyby Japonské císařství dostalo pod svoji kontrolu ještě Přední Indii, Austrálii a Nový Zéland, formování Dálněovýchodní sféry jako jednoho ze čtyř panregionů by bylo dovršeno.

7.4. Útok Spojenců na Japonsko a obrat ve válce

Spojenecký protiútok v Tichomoří zpomalily dva faktory – rozhodnutí USA a Velké Británie porazit nejprve Německo a čas nutný k přechodu americké ekonomiky na válečnou výrobu. Prvním významným střetnutím v Pacifiku byla bitva v Korálovém moři, ke které došlo v květnu 1942 severovýchodně od Austrálie. O měsíc později se mohutná japonská armáda přesunula k ostrovu Midway, nejsevernějšímu výběžku Havajského souostroví, s cílem zničit americkou tichomořskou flotilu. Američané však rozluštili japonské námořní kódy a americká letadla potopila čtyři letadlové lodě početně silnější japonské flotily. Japonsko tak ztratilo svoji údernou sílu a od té doby již bylo v defenzivě. Každopádně svoji novou říši si uhájilo ještě po celé dva následující roky (srov. Stille, 2012: 265).

Dvě velké vojenské operace vedené v poslední fázi války přivedly spojenecká vojska až na samý práh Japonska. Jižní tažení osvobodilo v červnu 1945 Filipíny. Druhá ofenziva se vedla napříč centrálním Tichomořím a dovedla Spojence až k ostrovu Ió, který se stal pro Spojence útočištěm pro další útoky vedené proti japonským ostrovům. V dubnu 1945 se začala spojenecká vojska soustředit na Okinawu, která nakonec padla v červnu téhož roku. Obě strany konfliktu zde utrpěly velké ztráty na životech. Byla to také bitva, kde Japonci naplno projevili svoji oddanost císaři a využívali kamikaze²⁰ (Craig – Reischauer, 2000: 265-266; Veselý, 2007: 311-312).

Jedním z rozhodujících faktorů války v Tichomoří byla úspěšná izolace Japonska od okupovaných území. Jakmile Japonsko ztratilo schopnost plynule přesouvat vojsko, vybavení, potraviny a suroviny, začalo jeho hospodářství a s ním i celá říše upadat. Čína, Barma, Malajsie, Thajsko, Indočína. Tato všechna území byla odříznuta spojeneckými ofenzivami a do dalšího průběhu bojů již nemohla nikterak zasáhnout. Čínská a sovětská ofenziva vedená na samém konci války do jisté míry ovlivnila uspořádání regionu (např. dodnes patrné na Korejském poloostrově), ale k porážce Japonska přispěla jen minimálně. Dalším rozhodujícím faktorem bylo zničující bombardování japonských průmyslových center a obytných čtvrtí. Při nich zahynulo na japonských ostrovech 668 000 civilistů a zničeno bylo na 2,3 milionu domů. Hrůzy války se staly každodenní součástí života milionů Japonců. Japonsko bylo poraženo, třebaže svoji prohru odmítalo uznat (srov. Craig – Reischauer, 2000: 266).

S ohledem na vysoké ztráty, které se daly očekávat při podzimní invazi do Japonska, rozhodl americký prezident Truman použít atomové bomby, které byly vyvinuty příliš pozdě na to, aby mohly být nasazeny

²⁰ Kamikaze se dá přeložit jako „božský vítr“: Kami = Bůh (viz též vsuvka o šintoismu) a Kaze = vítr

proti Německu. Hirošima byla smetena 6. srpna. Sovětský svaz, který po kapitulaci Německa přesunul podle dohody z Jaltské konference své jednotky z Evropy do Asie, vyhlásil 8. srpna Japonsku válku a začal obsazovat Mandžusko. Následujícího dne zničila druhá atomová bomba Nagasaki (Veselý, 2007: 312).

Dokonce i po těchto pohromách však zůstávali představitelé japonské armády zatvrzelí a neustoupili členům vlády, kteří dávali přednost kapitulaci. Proto byla svolána císařská konference, na které se císař rozhodl pro kapitulaci. Spojenci garantovali císaři ochranu a dali najevo, že o jeho osudu a o osudu monarchie rozhodne japonský lid sám, a nikoli oni. 2. září 1945 byla podepsána kapitulace na palubě křižníku Missouri (Craig – Reischauer, 2000: 268) a Japonsko bezpodmínečně ztratilo sen stát se hegemonem Dálnévýchodní sféry. Po porážce Německa a Japonska se Haushoferovy myšlenky staly nežádoucí. Jeho předpověď nakonec vyšla jen napůl. Ze čtyř hegemonů světa, které představil ve své teorii, nakonec zbyli jen dva, kteří vyšli z druhé světové války a z vítězství nad zbylými panregionálními mocnostmi natolik posílení, že nastolili na dalších zhruba 40 let v mezinárodním systému bipolární soupeření.

8. Závěr

V úvodu jsme si stanovili dva hlavní cíle práce. A to nalezení důvodů, jež vedly japonské ostrovy k tak razantní proměně diskurzu vnitřní a zahraniční politiky, a ukázkou ideologické nejednotnosti hybatelů politiky Japonska. Než se ale k nim dostaneme, musíme si zodpovědět otázky položené k teoretické části práce.

Karl Haushofer, kterému jsme věnovali největší pozornost, definuje geopolitiku jako přirozenou věc, s níž lidstvo pracuje odjakživa. Vždy

existovala touha po moci a po zisku, a s touto touhou jde geopolitika ruku v ruce. Geopolitika je pro něj nástroj, jehož má byrokracie státu, politici a další činitelé státu využívat pro správnou správu věcí veřejných. Haushofer souhlasí s vizí geopolitiky jako součásti praktické politiky, kdy se geopolitické představy mají promítat do chování velmocí v mezinárodním systému. Geopolitika ale nemá pouze funkci regulace chování. Má také toto chování ospravedlňovat.

Haushofer rozdělil svět do čtyř panregionů. Každý panregion je ovládán jednou mocností. Jimi jsou SSSR, USA, Německo a Japonsko. Jelikož práce je zaměřena na Japonsko, budeme si definovat hranice jeho panregionu. Do sféry vlivu císařství zařadil část Číny, Korejský poloostrov, státy Přední i Zadní Indie, Indonésii, Filipíny a další ostrovy na pomezí Tichého a Indického oceánu, respektive přímo v oblasti Tichého oceánu. Pod svrchovanost Japonského císařství Karl Haushofer řadí také Austrálii a Nový Zéland. Haushoferova geopolitická teorie má za cíl dovést mocnosti k jejich životaschopnosti a akceschopnosti v mezinárodním systému. Je nutné nabýt nového Lebensraumu pro lepší vývoj svého obyvatelstva. Zásadním důvodem pro rozšíření své sféry vlivu není ale Lebensraum, nýbrž dosažení autarkie, tedy hospodářské a ekonomické nezávislosti na jiných regionech. Mocnost má být zcela soběstačná.

V úvodu jsme též postavili hypotézu, že Japonsko mělo ambici stát se jedním z hegemonů. Odpověď jsem uvedl na závěr podkapitoly o válce v Tichomoří. Japonci byli velmi blízko k dosažení tohoto cíle. Ovládli v průběhu druhé světové války téměř vše, co jim Karl Haushofer do sféry vlivu přiřkl. Zbývaly jen Přední Indie, Austrálie a Nový Zéland. Nebýt porážky u Midway a obratu ve válce, možná bychom se dočkali úplného ovládnutí Dálněovýchodní sféry. S jistotou ale na to nelze samozřejmě odpovědět, jelikož dějiny vývoj nebyl tomuto scénáři nakloněný.

Co se týče vnitřní politiky, uvedli jsme si několik jejích hybatelů. Prvním z nich byla armáda. Ta nakonec v boji o moc zvítězila a diktovala vnitropolitický a zahraničněpolitický diskurz. Proti ní stály politické strany, které tíhly udržet demokratický ráz politického systému. Armáda naproti tomu měla tendenci ohnout systém k autoritarismu. K armádním kruhům tíhli byrokraté a lidé blízcí císaři, k politickým stranám naopak měly blíže zaibacu. Poslední mocenskou skupinou, která stála napůl cesty mezi armádou a politickými stranami, byl parlament. Horní komora věrná císaři se klaněla na stranu armádních špiček, Dolní komora byla volena, takže byla využívána politickými stranami.

A kde nalezneme ty důvody, proč Japonsko nabralo nakonec militaristický směr? Jednak je to oddanost císaři, který měl blíže k armádě, poté laxnost politických stran, které svým jednáním a hádkami mezi sebou otevíraly prostor pro to, aby armáda přesvědčila občany o jejich neakceschopnosti. Mezi další aspekty patří například důsledky Velké hospodářské krize, jimž politické strany nebyly schopny zabránit a také přílišný nacionalismus, jehož kořeny můžeme nalézt již v 15. století. A v neposlední řadě je nutné dodat obdiv k evropským mocnostem, jež disponovaly koloniemi, po kterých Japonsko též toužilo. A kdo jiný než armáda je mohl pro Japonsko získat?

Ta ideologická nejednotnost mocenských skupin japonské politiky nevyvěrala z toho, že by měly odlišný postoj k vnitřním problémům císařství. Střetávaly se především v oblasti zahraniční politiky. Armáda chtěla obsadit co největší území, kdežto politické strany byly spokojené se status quo po první světové válce. Právě tento střet vedl k častému osočování a hádkám, dokud armáda po vyvolání konfliktu v Mandžusku nepřevzala plnou iniciativu na japonské politické scéně.

Japonsko ovládané armádními kruhy se poté vydalo na válečnou výpravu, která skončila neúspěchem. Spíše jen přivedila japonskému

obyvatelstvu více bolesti a utrpení, když se Spojenci uchýlili ke konci války ke kobercovým náletům a ke svrhnutí dvou atomových bomb.

Haushoferova teorie, ačkoli mnohem lépe aplikovaná než v případě Německa, byla uspěchaná a Japonci podcenili sílu Spojených států amerických, což se jim nakonec vymstilo.

Každopádně etapa druhé světové války zanechala u zemí Osy „šrámy na duši“, které se od té doby snaží jako civilní mocnosti svým jednáním odčinit.

9. Seznam použité literatury a pramenů

9.1. Literatura:

Alemann, Ulrich von (1994): *Grundlagen der Politikwissenschaft*. Leske+Budrich: Opladen.

Axelbank, Albert (2011): *Black Star Over Japan: Rising Forces of Militarism*. Routledge: New York.

Beckmann, George M. - Ókubo, Genji (1969): *The Japanese Communist Party: 1922-1945*. Stanford University Press: Stanford.

Broek, J. O. M. (1943): Geopolitics and Political Geography. *Far Eastern Survey*. Vol. 12, No. 14 (Jul. 14, 1943), s. 143-145.

Cahnman, Werner J. (1943): Concepts of Geopolitics. *American Sociological Review*. Vol. 8, No. 1 (Feb., 1943), s. 55-59.

Craig, Albert M. - Reischauer, Edwin O. (2000): *Dějiny Japonska*. Nakladatelství Lidové noviny: Praha.

Earhart, Byron H. (1998): *Náboženství Japonska: Mnoho tradic na jedné svaté cestě*. PROSTOR: Praha.

Ferrell, Robert H. (1955): The Mukden Incident: September 18-19 1931. *The Journal of Modern History*. Vol. 27, No.1 (Mar., 1955), s. 66-72.

Fiala, Petr (1995): *Německá politologie*. CDK: Brno.

Fiala, Petr – Schubert, Klaus (2000): *Moderní analýza politiky: Uvedení do teorií a metod policy analysis*. Barrister & Principal: Brno.

Fitzgerald, Stephanie (2006). *Pearl Harbor: Day of Infamy*. White-Thomson Publishing Ltd.: Lewes.

Freitas, M. J. - Schwartz-Shea P. - Yanow, D. (2008). Case Study Research in Political Science. In: Mills, A.J. - Durepos G. - Wiebe E. (Eds.). *Encyclopedia of Case Study Research*. Sage Publications: Thousand Oaks.

Gordon, Andrew (2013): *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present*. Oxford University Press: Oxford.

Hagan, Charles B. (1942): Geopolitics. *The Journal of Politics*. Vol. 4, No. 4 (Nov., 1942), s. 478-490.

Haushofer, Karl (1930): *Japans Reichserneuerung: Strukturwandlungen von der Meiji-Ära bis heute*. W. de Gruyter & Co.: Berlin, Leipzig.

Haushofer, Karl (1933): *Japans Werdegang als Weltmacht und Empire*. W. de Gruyter & Co.: Berlin, Leipzig.

Haushofer, Karl (1935): *Weltpolitik von heute*. Verlag und Betriebs-Gesellschaft: Berlin.

Haushofer, Karl (1942): „Why Geopolik?“ From The World of General Haushofer. In: Dalby, Simon – Ó Tuathail, Gearóid – Routledge, Paul (eds.) (1998): *The Geopolitics Reader*. Routledge: New York, s. 33-35.

Haushofer, Karl (1948): “Defense of German Geopolitics” From Total Power: A Footnote to History. In: Dalby, Simon – Ó Tuathail, Gearóid – Routledge, Paul (eds.) (1998): *The Geopolitics Reader*. Routledge: New York, s. 40-43.

Helmfrid, Staffan (1958): Politische Geographie by Otto Maull. *Geografiska Annaler*. Vol. 40, No. 1, s. 87-88.

Henshall, Kenneth (2012): *A History of Japan: From Stone Age to Superpower*. Palgrave Macmillan: Hampshire.

Herbert, Jean (2011): *Shinto: At the Fountainhead of Japan*. Routledge: Abingdon.

Heyden, Günther (1960): *Teorie životního prostoru*. Orbis: Praha.

Hitler, Adolf (1942): "Eastern Orientation or Eastern Policy?" From Mein Kampf. In: Dalby, Simon – Ó Tuathail, Gearóid – Routledge, Paul (eds.) (1998): *The Geopolitics Reader*. Routledge: New York, s. 36-39.

Hnízdo, Bořek (1995): *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku: Praha.

House, Floyd N. (1930): Review: Der Staat als Lebensform. by Rudolf Kjellen; Bausteine zur Geopolitik. by Karl Haushofer; Erich Obst; Hermann Lautensach; Otto Maull. *American Journal of Sociology*. Vol. 35, No. 4 (Jan., 1930), s. 660-662.

Huffman, James L. (2010): *Japan in World History*. Oxford University Press: New York.

Humphreys, Leonard A. (1995): *The Way of the Heavenly Sword: The Japanese Army in the 1920's*. Stanford University Press: Stanford.

Chaurasla, Radhey S. (2003): *History Of Japan*. Atlantic Publishers & Distributors: New Delhi.

Jann, W. (1989a): Politics. In: Nohlen, D.; Schultze, R.O. (Hrsg.): *Politikwissenschaft*. Pipers Wörterbuch der Politik: München, Band I., s. 704-705.

Jann, W. (1989b): Policy. In: Nohlen, D.; Schultze, R.O. (Hrsg.): *Politikwissenschaft*. Pipers Wörterbuch der Politik: München, Band I., s. 702.

- Jann, W. (1989c): Polity. In: Nohlen, D.; Schultze, R.O. (Hrsg.): *Politikwissenschaft*. Pipers Wörterbuch der Politik: München. Band I., s. 800-801.
- Jansen, Marius B. (2002): *The Making of Modern Japan*. Harvard University Press: Massachusetts.
- Jayapalan, N. (2000): *History Of Japan*. Atlantic Publishers & Distributors: New Delhi.
- Krejčí, Oskar (2001): *Mezinárodní politika*. Victoria Publishing: Praha.
- Kubát, Michal (2009): Politický systém Japonska. In: Šanc, David – Ženíšek, Marek a kol. (2009): *Pacifická Asie: Z politologické perspektivy*. Aleš Čeněk: Plzeň.
- Lacoste, Yves (1993): *Dictionnaire de Géopolitique*. Flammarion. Paris.
- Lew, Young I. (2001): Počínající nacionalismus a imperialistická agrese. In: Eckert, Carter J. et al (2001): *Dějiny Koreje*. Nakladatelství Lidové noviny: Praha.
- Marz, Josef (1925): German Political Geography. *Geographical Review*. Vol. 15, No. 2 (Apr., 1925), s. 340-341.
- Morck, Randall K. - Nakamura, Masao (2005): A Frog in a Well Knows Nothing of the Ocean: A History of Corporate Ownership in Japan. In: Morck, Randall K. (ed.) (2005): *A History of Corporate Governance around the World: Family Business Groups to Professional Managers*. University of Chicago Press, dostupné na: <http://www.nber.org/chapters/c10274.pdf>.
- Morton, William F. (1980): *Tanaka Giichi and Japan's China Policy*. Martin's Press: New York.

Nakamura, Takafusa (1988): Depression, Recovery, and War 1920-1945. In: Hall, John W. (ed) (1988): *The Cambridge History of Japan, Vol. 6*. Cambridge University Press: Cambridge, s. 451-493.

Nálevka, Vladimír (2006): *Koncert velmocí: Mezinárodní vztahy v letech 1871-1914*. Triton: Praha.

O'Loughlin, John - Wusten, Herman van der (1990): Political Geography of Panregions. *Geographical Review*. Vol. 80, No. 1 (Jan., 1990), s. 1-20.

Ó Tuathail, Gearóid. (1996): *Critical Geopolitics*. Routledge, London.

Parker, Geoffrey (1998): *Geopolitics: Past, Present and Future*. Biddles Ltd: Guildford.

Plowright, John (2007): *Causes, Course and Outcomes of World War Two*. Palgrave Macmillan.

Robinson, Michael (2001): První fáze japonské nadvlády, 1910-1919. In: Eckert, Carter J. et al (2001): *Dějiny Koreje*. Nakladatelství Lidové noviny: Praha.

Saito, Hisho (2011): *A History of Japan*. Routledge: New York.

Schmidt, M.G. (1995): Policy-Analyse. In: Mohr, A. (Hrsg.): *Grundzüge der Politikwissenschaft*. Oldenbourg: München, Wien, s. 567-604.

Schubert, Klaus (1991): *Politfeldanalyse. Eine Einführung*. Leske+Budrich: Opladen.

Sims, Richard L. (2001): *Japanese Political History Since the Meiji Renovation: 1868 – 2000*. C. Hurst & Co. Publishers: London.

Skya, Walter A. (2009): *Japan's Holy War: The Ideology of Radical Shinto Ultrationalism*. Duke University Press: Durham.

Sørensen, Georg (2005): *Stát a mezinárodní vztahy*. Portál: Praha.

Stille, Mark (2012): *Midway 1942: Turning point in the Pacific*. Osprey Publishing: Oxford.

Tsutsui, William M. (2009): *A Companion to Japanese History*. John Wiley & Sons: West Sussex.

Vasiljevová, Zdeňka (1986): *Dějiny Japonska*. Nakladatelství Svoboda: Praha.

Veselý, Zdeněk (2007): *Dějiny mezinárodních vztahů*. Aleš Čeněk: Plzeň.

Yoshitake, Oka (1983): *Konoe Fumimaro: A Political Biography*. Madison Books.

9.2. Prameny:

Friedrich Ratzel, dostupné na:

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/492152/Friedrich-Ratzel>,
17.4.2013.

Kronika Kodžiki: dostupné na: <http://www.cadpress.sk/kodziki.htm>,
5.12.2012.

Šintoismus, dostupné na: <http://www.japonsko.info/sintoismus.php>,
5.12.2012.

Three-Power Pact Between Germany, Italy, and Japan, Signed at Berlin,
September 27, 1940, dostupné na:
<http://avalon.law.yale.edu/wwii/triparti.asp>, 11.4. 2013.

Treaty for the Limitation and Reduction of Naval Armaments, dostupné
na: http://www.microworks.net/pacific/road_to_war/london_treaty.htm,
15.7.2013.

What is Policy Analysis?, dostupné na:

<http://www.american.edu/cas/writing/pdf/upload/Writing-a-Policy-Analysis.pdf>, 1.7.2013.

人口推計, dostupné na:

<http://www.stat.go.jp/data/jinsui/2009np/pdf/2009np.pdf>.

近衛文麿公関係文書, dostupné na:

<http://www.wul.waseda.ac.jp/CLIB/MICRO/konoe.html>, 22.7.2013.

大日本帝国憲法 (Constitution of the Empire of Japan - aka Meiji Constitution), dostupné na:

<http://www.digital.archives.go.jp/gallery/view/detail/detailArchives/0000000005>, 10.4. 2013.

帝国在郷軍人会 【ていこくざいごうぐんじんかい】 , dostupné na:

<http://kotobank.jp/word/帝国在郷軍人会>, 14.7. 2013.

10. Resumé

Master's thesis describes the Japanese domestic politics in the first half of the 20th century as well as Japanese expansions in the same historical period. The term policy analysis, "geopolitics" and Karl Haushofer's concept of world division are explained in the theoretical part. Haushofer's theory is afterwards used to portray the acts of Japan in international politics and several aspects of its domestic politics. The main focus is to find the reasons for Japan to become imperialistic power. The thesis displays the changes of Japan in the latter time period of Meiji era, militarization in the 30s and the Second World War and is also a policy analysis of the Japanese domestic politics and its political actors in the context of the Japanese foreign politics.